

Vallespir 15

REVISTA CULTURAL I LITERÀRIA

Editat pel Centre Cultural Català del Vallespir

Tercera Època · Estiu 2020

POMPEU FABRA

“Quan treballem per redreçar la nostra llengua, també pensem en vosaltres, catalans de França, que parleu la mateixa llengua que nosaltres, catalans de l’altre costat dels Pirineus.”



5 euros



Joan Armangué
Els fets de Prats




Véronique Bazia
Les moleres del Voló




Jean-Jacques Serra
Renoms de Ceret



Janine Llareu
Proverbis



**Generalitat de Catalunya
Casa a Perpinyà**



**1, Carrer de la Fusteria
66000 PERPINYÀ - França
Tel. 00 33 468 35 17 14
casaperpinya@gencat.net**

ràdio @arrels
VALLESPÍR 88.2




ÒMNIUM
LENGUA CULTURA PAÍS
ALT EMPORDÀ

Ronda Doctor Arocas, 4 "La Cate"
17600 FIGUERES
www.omnium.cat
altemporda@omnium.cat

llibreria Catalana

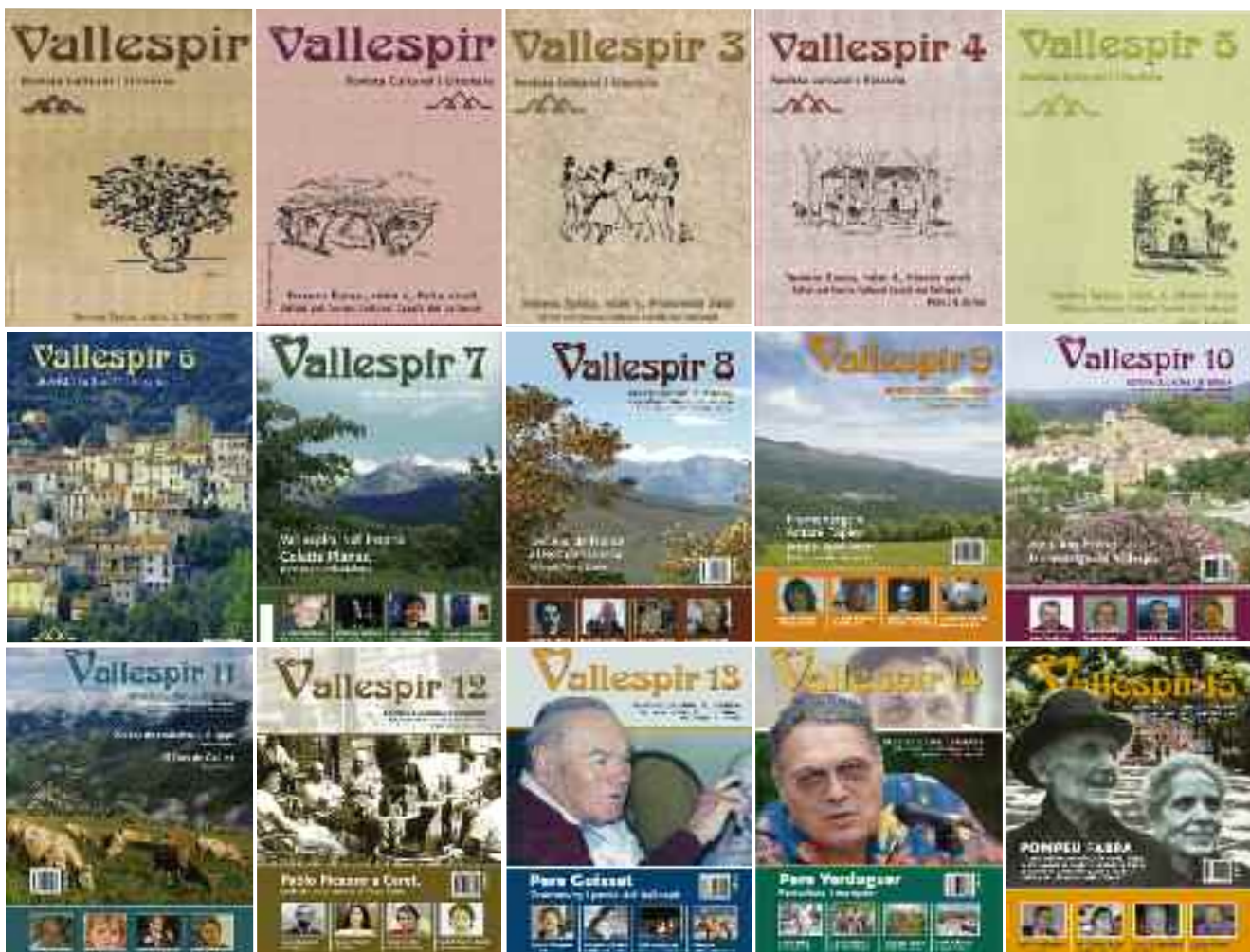
LLIBRERIA ESPECIALITZADA EN
LIBRES, MANUALS, REVISTES...

Plaça Peyré, 7 - 66000 PERPINYÀ
Tel. 04 011 34 89 39
llibrencatalana@free.fr

ALDA TALENT
editorial

www.aldatalent.com

El Centre Cultural Català del Vallespir creat al maig de 2004, defensa i promou la llengua i cultura catalanes amb la publicació i difusió de la revista Vallespir, les classes gratuïtes de català, l'actualització del portal informàtic, i la CAT'FESTA, la gran festa anual transfronterera del Vallespir. Amb aquestes accions, el CCCV contribueix a fer conèixer les associacions culturals catalanes i a difondre llurs activitats.



SUMARI

Estiu 2020



5 Editorial

LITERATURA

6 Poesia: Caseponce, encara i sempre
per **Jean-Paul Escudero**

8 Sóc català
per **Joan Maria Abat**

9 La paraula lliure
per **Jeanine Llareu-Colonio**

HISTÒRIA I PATRIMONI

10 Empordanesos als fets de Prats de Molló
per **Joan Armangué**

12 Ferro del Vallespir i blat de l'Empordà
per **Antoni Egea**

14 Morellàs i Les Illes
per **Clara Pedrosa**

16 La pedrera de les Moleres del Voló
per **Véronique Bazia**

LLENGUA

18 Renoms de Ceret
per **Jean-Jacques Serra**

20 Pompeu Fabra: una commemoració encara
per **Xavier Luna-Batlle**

NATURA

22 Fauna del Vallespir
per **Hervé Bazia**

24 L'All napolità
per **Marcel Juanchich**

25 Notes de Lectura

VIDA LOCAL I ARTÍSTICA

26 El patrimoni i jo
per **Miquel Arnaudies**

28 L'Associació ASPAVAROM del Voló
per **Véronique Bazia**

CULTURES D'ARREU DEL MÓN

30 Galícia
per **Gentil Puig Moreno**

32 L'Auca "Aire Nou de Baó"

Edita:

Centre Cultural Català del Vallespir
www.vallespir.cat

Consell de redacció

Miquel Arnaudès
Roland Bruzy
Montserrat Cailà
Jean-Paul Escudero (director)
Joan Iglesias
Enric Loreto
Xavier Luna-Batlle
Magalí Mas-Ferrari
Gentil Puig-Moreno (director honorari)
Maria Teresa Sinyol

Subscripcions i publicitat:

jpescu@hotmail.com

Disseny i Maqueta:

Teresa Sinyol (Figueres)

Impressió:

Copylux - Arles

Portada:

Pompeu Fabra i
la seva esposa Dolors Mestre

Fotografies:

Alexandre Escudero
Arxiu Aspavrom
Arxiu Família Arnaudès-Gené
Arxiu fotogràfic de Barcelona
Arxiu Família Llàreu-Colonio
Col·lecció Jordi Ametlla
EOD Production
Arxiu "Terra Nostra"
Frédéric Salgues
Jacques Feijoo
Jean-Pierre Pompidor
Lionel Laporte
Oficina de Turisme de Galícia
Revista "Serra d'Or"
Véronique Bazia
Wikipèdia
Xavier Luna

Il·lustracions:

Jaume Gubianes (Auca)

Col·laboradors d'aquest número:

Joan Maria Abat
Joan Armangué
Miquel Arnaudès
Hervé Bazia
Véronique Bazia
Ramon Cuéllar
Antoni Egea
Jean-Paul Escudero
Marcel Juanchich
Janine Llàreu
Xavier Luna
Clara Pedrosa
Gentil Puig-Moreno
Jean-Jacques Serra
Joan Vilamala

ASSOCIACIONS RELACIONADES AMB EL CCCV



Amics del Padre Himalaya



Reiners Patrimoni Cultural



Teatre "El Galliner"



Mare Nostrum Musicae

PRATS DE MOLLÓ

Prats Endavant

SANT LLORENÇ DE Cerdans

Agermanament Sant Llorenç-Tortellà
Esbart dansaire Llorençà
Orfeó de Sant Llorenç de Cerdans

CORTSAVÍ

Cortsaví Sempre
Salvaguada de Sant Guillem de Combret
Salvaguada de Sant Martí de Cortsaví
Salvaguada Torre de Batera

ARLES

Peu Alegre
Amics de Sant Aniol d'Aguja
Alegria
Bellmaig Cantant
Grup sardanista d'Arles
Focs de Sant Joan

ELS BANYS

Teatre el Galliner

REINERS

Cistells i Banastes
Reiners Patrimoni Cultural
Eod Production
Agermanament Reiners-Maçanet de Cabrenys

CERET

Mare Nostrum Musicae
Enraonem
Sem i serem
Escola de Català de Ceret
Camins del Vallespir
Grup d'Arqueologia del Vallespir
Joc de Pilota Nou de Trinca
Mariners del Canigó
Colla sardanista Les Cireres
Goig dels Ous

EL VOLÓ

Escola de Català del Voló
Comitè Sant Jordi
ASPAVAROM

SUREDA

Forn solar Amics del Padre Himalaya

EMPORDÀ I GIRONA

Teatre de Sant Llorenç de la Muga
Omnium Cultural de l'Alt Empordà
Amics de la UNESCO de Girona

EDITORIAL

Una història que sempre canvia i sempre es repeteix

L'any 1651 la pesta arribava a Ceret. Tot el Vallespir s'endinsava en l'angoixa. En aquests últims mesos, una crisi sanitària sense precedents ha accelerat la història mundial. Davant de la por d'un virus desconegut, d'un dia per l'altre, milions de persones han entrat en un paisatge novel·lesc desconcertant. Una pandèmia real ha superat totes les ficcions. El futur immediat de la humanitat ha esborrat de sobte la seva diversitat i els segles passats. Però sabem que la pandèmia passarà i tornaran a demanar justícia les nacions silenciades.

Després dels Tractats dels Pirineus i de la desfeta del 1714, Catalunya era i no era entre dues monarquies amigues, la francesa i l'espanyola, que l'havien destruïda. Comentant les temporades de pau, el creixement demogràfic i la prosperitat de les famílies riques del segle XVIII, els historiadors solen parlar de redreçament general del país. Una Catalunya viva i alhora invisible...

A partir del 1789 van canviar moltes coses. A la primeria, la Revolució Francesa va ser un trauma per la pagesia catalana. A la llarga es va convertir en una esperança. Al Vallespir, bona part de la població va veure aquesta revolució com una ruptura amb la tradició catòlica i l'ordre de sempre. Segons els sacerdots l'allunyament de la nova república amb el Vaticà i la condemna a mort del rei francès el 1793 només podien ser l'obra d'un moviment satànic. Aquest pensament es va expressar amb l'emigració cap a la Catalunya del sud l'any 1794. Però al mateix temps, l'opinió es va dividir. Sabem que l'embranchada del missatge revolucionari de llibertat i justícia social no es va aturar a Salses i va penetrar a Perpinyà, a la plana del Rosselló i finalment també al Vallespir.

Tot i la resistència i l'oposició de la noblesa i de l'església, les transformacions polítiques permanents de les dècades següents: l'Imperi i l'annexió del Principat per França, la restauració d'una monarquia ferida (1815-1848) i la Segona República (1848-1852) van fer trontollar el pensament d'Europa i del món. El record de la Revolució Francesa havia arrelat per sempre.

A mitjan segle XIX els catalans del sud tornen a mirar cap a França. Les idees republicanes han arribat a l'Empordà i s'escampen a les ciutats.

Quan s'enfonsen les restes de l'Imperi colonial espanyol el 1898 i Castella no s'acaba de despertar de segles de monarquia, Catalunya ja mira cap a una altra banda i busca un altre futur. La cultura catalana no ha negat mai el seu afrancesament amb escriptors, pintors i músics que han considerat París i Barcelona com les seves dues capitals. De Catalunya cap a França: admiració explícita o callada; de França cap a Catalunya: ignorància. Les nacions més grans han crescut amb llur ignorància.

Durant la primera guerra mundial, els catalans del sud ofereixen voluntaris per al front. El 1926 des de Prats de Molló, Francesc Macià planifica sense èxit una insurrecció de tots els republicans de Catalunya (vegeu l'article de Joan Armangué sobre els Empordanesos als fets de Prats de Molló). La culminació d'aquest republicanisme arriba el 14 d'abril del 1931 amb la proclamació de la República Catalana. Una república de tres dies que es va convertir en autonomia dins de la República Espanyola. Han passat quasi noranta anys des d'aquella proclamació i la idea d'una nova república mai no ha estat tan d'actualitat com ara a Catalunya.

Aleshores Catalunya i França, un amor possible? Potser sí, però sense jerarquia, des de la fraternitat cap a la igualtat, de tu a tu, de República a República.

Durant aquests segles, el Vallespir ha estat frontera, refugi, pont, terra abandonada i vall segura a recer de la muntanya de Canigó. Entre d'altres coses la nostra revista recull elements de la seva història amb el comerç del ferro i del blat entre Figueres i Arles al segle XVII, la memòria de les moleres del Voló, Morellàs i el seu territori; la literatura amb la figura d'Esteve Casepnce, Janine Llereu una ceretenca desconeguda, el patrimoni vist per Miquel Arnaudès; la llengua amb els renoms de Ceret; la fauna i la flora autòctones; l'actualitat cultural amb l'associació ASPAVAROM; la identitat de Joan Maria Abat; les cultures del món amb una panoràmica sobre Galícia per Gentil Puig el fundador d'aquesta revista, per damunt de totes les lletres el record central de Pompeu Fabra, i per acabar l'auca de Joan Vilamala en la nostra contraportada.

CASEPONCE, encara i sempre

Jean-Paul Escudero

CAPELLÀ, CERETENC I CATALANISTA

Esteve Caseponce va néixer a Ceret l'any 1850. Després d'estudiar al seminari de Perpinyà va ser ordenat sacerdot el 1874. L'any 1898 el van nomenar rector d'Arles i allà va estar-se fins al 1908. En la seva estada a Arles conegué una persona que va contribuir a la creació dels seus Contes Vallespirencs. En el prefaci de l'edició de 1907 (Perpinyà: Impremta Payret) amb la seva ortografia pròpia Caseponce explica que "sis d'aquets *Contes Vallespirenchs* ... m'han estats contats per una bona cristiana d'Arles que tothom coneix assi pel nom de Tata Zot. Els altres me'lse hé cullits jo mateix". La primera obra important de Caseponce se situa doncs entre la fantasia i la tradició oral.

Dos-cents anys després de l'annexió francesa, el costum d'escriure en català desapareix i s'arrecera en la literatura. En un context crític al Vallespir nogensmenys la ruptura no és total. A Serrallonga Pere Talrich (1810-1889) i a Ceret mateix, Justí Pepratx (1828-1901) són la cara visible d'una flama discreta però viva. Quan al segle XIX la majoria dels catalans del nord ja han abandonat la seva llengua per escriure en francès i torna a usar-se tímidament aquesta llengua a l'entrada del segle XX, Caseponce fidel a l'herència de la terra decideix d'escriure en català. Des del respecte a la història i a la pagesia del Vallespir, però mirant cap a Barcelona també, la seva obra és un pont entre els dos segles i les dues Catalunyaes. Veient la influència creixent de l'escola republicana que alfabetitza la població en francès, el capellà imaginatiu tradueix les faules de La Fontaine al català pensant en la mainada del país.

LA RENAIXENÇA

En aquell període de francesització intensa de la burgesia rossellonesa i vallespirenca, curiosament a la Catalunya "espanyola", la castellanització va quedar frenada per la immensa onada de la Renaixença. Primer, aquesta Renaixença va ser un corrent literari d'una minoria elitista que va restaurar l'antiga festa dels Jocs Florals l'any 1859. Però a poc a poc, des de la literatura cap a la història, la geografia, la lingüística, la pedagogia, la ciència en general, i finalment la política, al sud de l'Albera tota la societat catalana va decantar-se cap al catalanisme. El capellà i poeta Jacint Verdaguer (1845-1902) veritable símbol d'aquella època i bon coneixedor del Vallespir, esdevingué aleshores un model pels altres capellans del sud i del nord de Catalunya. Com els seus amics clergues, Caseponce admirava Verdaguer i la seva obra emblemàtica *Canigó* (1886). Participà al Congrés Internacional de la Llengua

Catalana a Barcelona el 1906 per a fer conèixer el català del Vallespir. Després del 1908 visqué uns anys a la capital de Catalunya on es van publicar una part dels seus contes.

El 1931 quan ja era gran, se li va fer un homenatge a Ceret, a l'hostal de can Mai Tanquis. En aquella ocasió, la revista *Vallespir* de l'època aplegà textos d'amics i admiradors com ara Joan Amade, Pau Berga, Josep Bonafont, Edmond Brazès, Abdou Poggi i Josep Sebastià Pons.

LA LLENGUA DE CASEPONCE

Qualsevol llengua escrita suposa un arrelament i una distància. Un arrelament a la llengua parlada del país on es viu i una distància formal calculada per a un missatge durador. Caseponce comença a escriure al segle XIX abans de la reforma ortogràfica de Pompeu Fabra (1913). La Renaixença es produeix precisament en un moment de ruptura i de desorientació. La pregunta de tots és, com s'ha d'escriure el català? Llavors els escriptors cerquen com poden la tradició perduda. Al nord de l'Albera, la distància dialectal amb el català de la capital deguda en part a dos-cents anys d'aïllament, no ajuda gens a resoldre el problema. Caseponce proposa una solució vallespirenca, però no té una formació lingüística suficient per fer front al repte: escriure la llengua de la pagesia amb tota la dignitat que es mereix! Per ser exacte l'obra de Caseponce no representa ben bé tot el Vallespir perquè aquesta comarca no té una unitat estricta, en canvi es pot dir que té moltes característiques de Ceret, la seva capital. El seu lèxic no s'ha recollit mai de manera exhaustiva i s'ha de reconèixer que l'autor va publicar en condicions i llocs molt diferents, a Ceret, a Perpinyà, a Barcelona i a Montalbà (en francès Montauban) amb el seu nom real o els pseudònims E.C. de Clarimunt i Mir y Nontoquis. Les correccions dels llibres de Caseponce són un problema greu. Es pot dir sense embuts que amb l'excusa d'una normalització ortogràfica, les edicions modernes fetes a Barcelona han transformat i destruït els textos originals. És impossible per exemple d'entendre la llengua del Vallespir a les *Rondalles* editades per l'Editorial Balmes el 1972 (cinquena edició). En canvi, tot i els seus arcaïsmes ortogràfics - vistos des del segle actual - semblen prou versemblants edicions com la de Perpinyà del 1907, o de Ceret (fetes a la impremta *Coste y Doutrès*) el 1928 i el 1931. La llengua de Caseponce doncs és profundament vallespirenca i alhora literària. Vegem-ne un exemple en aquesta faula publicada a Ceret amb la seva ortografia original. (Vegeu també *La font de la salimandra a Vallespir* núm. 5, 2009).

El tosquirayre y l'anyell queixós

Un tosquirayre, encara un bon troç aprenent,
S'era llogat, al mas d'En Ribes,
Per tosquirar mollons, fedes, xays y bassives,
Y, si fora precis, ase, mula y jument.
Orgullós, com ho sol esser la gent ignara,
Y fent, malgrat això, gala de força entés,
Sa tasca ben soviny resultava barbara
Pel pobre bestiar que tenia comés.
Y es que d'aquell butxi l'estisora inexperta
De talls y d'esboranchs clapajava la pell
Tant del callat marrà com de l'ovella inerta,
Com del queixós y tenre anyell.
Aquest ultim, cada vegada
Que l'enectava el maltraçut,
Li deya, ab una veu més planyivol qu'ayrada :
— « Fas, tosquirayre, un treball brut !
Si ço que vols es treureme la llana,
Tosquirame per sobre y respecta ma pell ;
Més, si vols atiparte y craspir ma cara blana,
Matame d'un cop de cultell,
Y espassa te'n la gana,
Sens me martirisar per ferme tant sufrir. »
Molta rahó tenia, y fins rahó sobrada,
L'animal indefens qui, content de morir,
Betreya a son cruel butxi
Son ignorança descarada.

Aquesta faula pot servir
Per fer veure quin perjudici
Causa l'encarregat qui no sab son ofici.



FONT: mediatheque-patrimoine.perpignan.fr
CONTES VALLESPIRENCHS
REPLEGATS PER EN MIR Y NONTOQUIS : ESTEVE CASEPONCE

NOTES LINGÜÍSTIQUES

Tosquiraire: esquilador, tonedor; del verb septentrional tosquirar: esquilar, tondre.

Mas d'en Ribes: situat al sud de la vila de Ceret.

Fedes: sinònim d'ovelles al nord de l'Albera i a bona part del Llenguadoc.

Bacives: ovelles que no crien.

Ésser: fins al segle XX l'infinitiu *ésser* era corrent al Vallespir, avuí encara és viu a les terres més altres de la comarca.

Jument: euga.

Marrà: mascle de l'ovella.

Planyívol: substitueix planyívola perquè els mots esdrúixols pràcticament ja havien desaparegut en català septentrional en temps d'Esteve Caseponce. Per la mateixa raó els vallespirencs diuen *Maria santíssim* en comptes de *Maria santíssima*, *retolis* en comptes de *retòriques*...

Tosquirame: amb l'accent tònic probable a l'última síl.laba *me* és a dir tosquirame (imperatiu de tosquirar). Amb grafia semblant vegeu també *matame: mata-me* (en català central, *mata'm*).

SÓC CATALÀ

Joan Maria Abat i Planes

Penso que sóc un hereu de l'esperit dels Angelets de la Terra. D'aquesta terra de l'Alt Vallespir per la qual els meus avantpassats varen lluitar, regant-la amb llur sang a l'inici del segle XVII, patint l'opressor, tant francès com espanyol. Però qui són aquests angelets? Angelets! Només pagesos d'aquesta contrada a qui el rei de França va imposar comprar la sal del reialme, amb unes taxes molt superiors a llurs mitjans. Aquesta sal que n'era l'element bàsic i que tant menester els feia, ja servint al bestiar, com a l'home per conservar l'aliment. La sal tenia el valor de la gasolina avui, i de l'aigua el dia de demà. Des del Tractat dels Pirineus, l'any 1659, fins a on varen començar a integrar-los de força al reialme de França, impeding la compra de sal de Catalunya, van fer-ne contrabandistes castigats i oprimits. Pagesos calçats d'espardenyes als peus i armats de fusells a la mà, aixecant el combat al crit de "Visca la Terra!", arribaven sobre l'enemic: els gabellets. Derrotaven aquesta gent armada, molt més poderosa en nombre com en armes, que feia costat a l'exèrcit del rei de França, i que venia com si caigués del cel i tornava a marxar de la mateixa manera.

Molts dels meus de la masia i la capella del Coral, ajudada en la vall nord del coll d'Ares, aquesta que corre de Prats de Molló a Rocabrana, els dos pobles dels meus avantpassats abans del casament i la compra del Coral, més ençà del Tractat dels Pirineus, hi van haver de viure pillatges, violacions, tortures, segrestos i assassinats, tant per part dels francesos com dels espanyols. Potser era el fat de la gent fronterera.

Encara tinc records de les paraules de l'àvia, dient per uns mals fets meus, que jo no valia la pell d'en Segarra. En Segarra, president del Consell Sobirà del rei de França Lluís XIV. S'acabà la destrossa el 2 d'abril de l'any 1700, imposant la "llengua fina" en tots els actes oficials, i d'aquesta manera impeding la nostra, la catalana. La meua filla, nascuda el 2 d'abril, dia per dia 278 anys més tard, farà tots els estudis en francès, però, trencant la història, els seus fills són en una escola en total immersió lingüística catalana.

Així, més endavant, l'any 1936 neix una nena i sobretot creix en una masia anomenada la Muga de Baix, ma mare. Una mica més amunt, hi ha una altra masia, la Muga d'Amunt, la Muga del mateix nom del riu, que de fet aquí encara no ho és, només un rierol tot petit, un còrrec amb fileret d'aigua, en què allà cobreix frontera corrent aproximadament cinc quilòmetres.

Els fills de la Muga d'Amunt i de Baix, amb l'enteniment dels nostres 7 anys, ja teníem ben assumida aquesta ratlla



que ens estava imposada, fent el nostre joc preferit amb quatre rocs i una mica de terra i herba sota els ulls dels ben anomenats "arengades": Espanya o França, més gran o més petita. Així començàvem a fer política, fent tractes internacionals de drets de conquesta, desviant una frontera de vint centímetres. Des d'aquí, qualsevol victòria es mereixia un bon àpat. En Pep, fill de la Muga d'Amunt, hereu de l'Empordà i jo, fill de la Muga de Baix, hereu del Vallespir, ens acostàvem a la taula, en Pep per **berenar** i jo mateix per **espertinar**. Ja començàvem el

tast, per a ell **pernil, embotits, llonganissa** i una bona **amanida**, tot regat amb una goteta de **vi negre** en una copeta d'aigua. Per jo **cançons, botifarres, saucissot** i una bona **enciamada**, tot regat amb una goteta de **vi roig** en un got d'aigua. Acabàvem de postres, ell amb **carquinyols** i jo amb **mals tallats**. Tot això que ens estava preparat i posat **a sobre o al damunt** de la taula, serien els meus millors records de criatura. Però ja teníem clar que emportar-se sota la sola de les sabates, terra de França cap a Espanya, o terra d'Espanya cap a França era mentida, perquè alguns com els Angelets d'aquesta contrada de l'Alt Vallespir, ens han llegat la nostra història, i això fa que les nostres petjades portin només terra catalana en els nostres cors.

Una mica més endavant, essent jo molt jove, vaig començar l'aprenentatge de barber. Això em va portar a obrir botiga al poble de Ceret, quan tenia només dinou anys. Comptant amb un dèficit de recurs financer, vaig anar a la ciutat de Figueres, a la part baixa de les Rambles, encara avui dia es nota que hi havia botiga però ara ja és tancada, per comprar el que en serien les meves eines de nou mestre, que eren més barates que a França. Així continuava la nostra fe de contrabandistes.

Compartint la meua conversa amb el botiguer d'aquestes eines de tall, en català, és clar, que en aquella època es parlava encara molt el català a Ceret, va entendre que provenia de la Catalunya del Nord, - Què ets francès noi? -, em va preguntar. No ho podia negar, -Sí, senyor-. Alguns dies més tard, amb la barberia oberta, uns dels meus primers clients, que em feia conversa, em va preguntar: -Què ets espanyol, nin?- Vaig pensar: "Caram, quina pregunta!". Vaig entendre des d'aquell dia, que jo mateix potser parlava una llengua catalana de transició, és a dir, una llengua barrejada de l'Alt Vallespir amb la de l'Alt Empordà, una llengua del Septentrí.

Des d'aleshores i encara molts anys després, els meus sentiments anaven marejats entre dos bàndols, en no saber si era ben bé Francès, o Francès espanyolitzat. Però avui dia ho tinc clar, ho tinc molt clar: **sóc Català**.



La paraula lliure de **Jeanine Llareu**

Jean-Paul Escudero

Janine Llareu va néixer a Ceret l'any 1933. Una part de la seva joventut la va passar al mas del Comú, no gaire lluny de la frontera, dins les grans bosquíries de l'antic terme de les Illes d'on era la família materna. Ara fa temps que viu a Ceret, prop de la magnífica plaça de la font dels Nou Raigs. Els records i l'escriptura són el seu pa de cada dia. Quan anava a l'escola, el català era una llengua despreciada que la mainada de la seva generació va haver d'amagar. Ningú no li va ensenyar que es podia escriure com qualsevol altra. Sense desig de celebritat, discretament des de casa estant, ella escriu memòries, històries, acudits, per emocionar-se o per riure simplement en francès o en català. Encara que coincideixin a vegades amb proverbis coneguts, els proverbis recollits per Janine Llareu tenen un accent genuí, l'accent de la llengua del Vallespir.



*En Dóna és mort
i en Deixa s'acaba de morir.*

*Qui s'està sota del seu cobert,
si res no guanya, res no perd.*

*Per Sant Benet
posa la mongeta al rec.*

*Pagès lluner
ha pas mai emplenat el graner.*

*Tant fa la llemauca *
com aquell que tant salta.*

Val millor riure que fer riure.

*Cua de guilla, cua de ca,
tot serà guarit demà.*

*Si el cucut no canta per la Setmana Santa,
és mort o pres dins de la França.*

*Riguis pas del meu dol,
quan el meu serà vell
el teu serà nou.*

*Qui vol anar de nou en nou,
el cul li escou.*

*Per Santa Magdalena
l'avellana és plena.*

*Quan el ca jaupa
quelcom sent.*

*Qui ha segat el blat
que el bati.*

*A l'abril
el blat puja fil a fil.*

*Qui no t'atany
no te plany.*

*Quan la colobra travessa el camí,
temporal demà al matí.*

*Ha pas aixecat el peu
que ja li som vist la sola.*

*Un ull al gat
i l'altre al plat.*

Les mitges mai són plenes.

*Cada cop que ensella,
munta pas a cavall.*

* Llemauca, femení de llemauc, variant local de llimac

EMPORDANESOS ALS FETS DE PRATS DE MOLLÓ (1926)

Joan Armangué Ribas

Autor del llibre “Rafael Ramis (1880-1936). Catalanista, republicà, socialista i maçó”

El complot conegut pels Fets de Prats de Molló fou l'intent d'invasió des de la Catalunya del Nord, liderada per Francesc Macià, per a enderrocar la dictadura de Primo de Rivera i proclamar la República Catalana dins la República Federal Espanyola. Segons el pla traçat, dues columnes de militars i voluntaris havien de travessar la frontera partint des de dues viles del Vallespir, Prats de Molló i Sant Llorenç de Cerdans, per arribar-se fins a Olot on havien de proclamar la República Catalana. Paral·lelament a aquesta acció, la CNT (Confederació Nacional del Treball) havia de declarar la vaga general a Barcelona.

En aquesta operació cal destacar el paper que tingueren quatre empordanesos compromesos amb el pla dissenyat per Macià i la direcció d'Estat Català, el castellaní Josep Bordas de la Cuesta i els figuerencs Martí Vilanova, Rafael Ramis i Jaume Miravittles. Tots ells es trobaven exiliats a França i formaven part de la direcció d'EC, Vilanova per a temes militars, Ramis per assumptes de finances, Bordas de la Cuesta per a afers polítics; excepte Miravittles que mai no va ser orgànicament d'Estat Català, encara que hi col·laborava i hi mantenia contactes, sobretot, amb Josep Fontbernat i els figuerencs Vilanova i Ramis. La direcció d'EC estava repartida en tres llocs, París, Tolosa de Llenguadoc i Perpinyà.

Martí Vilanova comandaria la columna de Sant Llorenç de Cerdans, on també era present Miravittles. Ramis, que aleshores treballava frec a frec amb Francesc Macià, pertanyia a l'Estat major que havia organitzat la invasió, com a responsable de les finances d'EC. Quan es va descobrir que formava part del complot, el van fer fora del Banc de Catalunya a París, el 4 de novembre, el dia que es va avortar l'operació de Prats de Molló.

Pocs dies abans de la data en què l'operació va fracassar, Macià havia escrit a Ramis i Vilanova per explicar-los que marxava cap a la frontera, a l'espera de poder anar a Barcelona; Macià afegia: «Des del moment que sapigüeu que ha esclatat la vaga general, ja podeu estar segurs que, als pocs dies, aquesta serà revolucionària i que, amb arreglo al convingut, jo em posaré al front dels revolucionaris».

A la mateixa carta, Macià els indicava que haurien de comunicar als altres companys quins eren els plans acordats: «Anar a Catalunya i a la comarca a on hi tinguin més carisma i més prestigi, alçant la gent al crit de Visca la Llibertat, a baix la Monarquia i el directori i visca la República Federal». Macià els insistia que calia armar el major nombre d'homes i, sobretot, havien d'impedir que la Guàrdia Civil arribés a Barcelona: «feu [tot el que] que podeu per acudir-hi vosaltres amb la millor gent i la més ben armada».

MARTÍ VILANOVA

JOSEP BORDAS DE LA CUESTA

RAFAEL RAMIS

JAUME MIRAVITLLES



L'intent d'invasió militar des de la Catalunya del Nord, però, va ser descobert i avortat per les autoritats franceses; aleshores, es va obrir un procés judicial durant el qual Macià va ser expulsat de França. El futur president de la Generalitat es va exiliar a Brussel·les, com la majoria dels participants en aquells fets, fins que va retornar a Catalunya, després de la dictadura de Primo de Rivera. Els empordanesos Bordas de la Cuesta, Vilanova i Miravittles també foren detinguts i processats. Aquests dos darrers, juntament amb Ramis, van ser dels pocs que van continuar vivint a París.

No és gens estrany que, quan Macià va formar un comitè exterior d'EC, a finals de 1927, Vilanova, Ramis i Bordas de la Cuesta en fossin membres. O que al juny de 1929, quan es va crear el nou comitè central d'Estat Català a l'exterior, tots tres, també, en formessin part.

Quan van tornar a Catalunya, però, els membres del nucli dur d'Estat Català a l'exterior van seguir camins polítics molt diferents: Ventura Gassol i Josep Bordas de la

Cuesta van participar, al costat de Macià, en la fundació d'ERC (Esquerra Republicana de Catalunya). Ramon Fabregat i Met Miravittles es van afiliar al Bloc Obrer i Camperol (BOC). Josep Marlés, després de formar part d'EC-Partit Proletari, participaria en la fundació del Partit Català Proletari. Martí Vilanova va morir gairebé al final de l'exili, el 7 de febrer de 1930, però dos anys abans s'havia afiliat al Partit Comunista Català. I Rafael Ramis va deixar EC i va continuar la seva militància a la Unió Socialista de Catalunya. Estat Català, en realitat, era més un moviment de caràcter independentista que un partit polític, d'aquí la pluralitat i la diversitat ideològica dels seus homes forts.

A Prats de Molló i en altres episodis històrics, els empordanesos sempre hem trobat en la gent de les comarques nord-catalanes del Rosselló, el Conflent, el Vallespir, el Capcir i l'Alta Cerdanya l'esperit d'unió en els valors republicans de Llibertat, Igualtat i Fraternitat.

VETLLADA NECROLÒGICA A L'ÀTENEU ENCICLOPÈDIC POPULAR, A LA MEMÒRIA DE MARTÍ VILANOVA. EL PRESIDENT FRANCESC MACIÀ PRESIDEIX L'ACTE. RAFAEL RAMIS, ASSEGUT, ÉS EL SEGON A LA SEVA DRETA. JAUME MIRAVITLLES, ASSEGUT, ÉS EL SEGON A LA SEVA ESQUERRA. BARCELONA, 6 DE FEBRER DE 1932. AUTOR: DOMÍNGUEZ MARTÍ, JOSEP. ARXIU FOTOGRÀFIC BARCELONA (AFB).



FERRO DEL VALLESPÍR I BLAT DE L'EMPORDÀ

Notícies sobre el comerç del ferro i dels cereals entre el Vallespir i Figueres al segle XVII

Antoni Egea

FIGUERES, SEGONS UN GRAVAT FRANCÈS DE PRINCIPIS DEL SEGLE XVII. ÉS MÉS AVIAT UNA IMATGE IDEALITZADA QUE TÉ POC A VEURE AMB L'ASPECTE REAL DE LA CIUTAT EN AQUESTA ÈPOCA”



La indústria de l'obtenció del ferro a la comarca del Vallespir té una llarga tradició que arrenca pel cap baix de l'alta edat mitjana. L'existència de menes de ferro de bona qualitat, l'abundància de boscos que facilitaven el carbó necessari per a la fosa del metall i l'existència de cursos d'aigua imprescindibles per activar els martinets, varen propiciar l'aparició de diverses fargues¹. Per altra banda, la comarca ha estat sempre deficitària pel que fa a la producció de cereals. Els terrenys abruptes i pobres no són favorables al desenvolupament de l'agricultura. L'historiador Ramon Sala ha calculat que a la fi del segle XVII els conreus només ocupaven un dos o tres per cent de la superfície².

En començar la dissetena centúria aquesta situació d'abundància de ferro i carència de cereals del Vallespir contrastava amb la veïna comarca de l'Alt Empordà que era deficitària en producció de ferro i tenia excedent de gra. Aquestes circumstàncies varen generar un comerç entre les dues zones dedicat a donar sortida als sobrants i a satisfer les mancances de les economies recíproques. No sempre és fàcil fer un seguiment de l'evolució d'aquestes transaccions a causa de la manca de documentació. Excepcionalment, s'han conservat uns pocs documents de caràcter notarial datats entre els anys 1603 i 1607 que tenen com a protagonista Francesc Abella, negociant i esparter de Figueres qui efectuà diverses compres de ferro de les fargues vallespirenques i en algunes ocasions efectuà venda de cereals als seus proveïdors nord-catalans.

El primer d'aquests documents és datat el 5 de gener del 1603 i és la signatura d'uns capítols entre Francesc Abella i Pere de Labiosa, fargaire, natural d'Arles però habitant a Sant Llorenç de Cerdans, qui es compromet a lliurar-li des de la primera setmana de gener fins a la darrera del mes d'abril 6 quintars de ferro al preu de 21 rals el quintar. Francesc Abella es compromet a pagar en efectiu el preu de 3 quintars. La resta s'havia de pagar amb vitualles de blat a raó de 33 sous la quartera i d'ordi a 20 sous³.

Amb data de 27 de març de 1604, Domènec De Andara, farguer habitant a la farga de Banac, de la parròquia de Montferrer reconeix deure a Francesc Abella 18 quintars de ferro bo, a raó de 2 lliures i 2 sous el quintar. Els diners ja havien estat avançats per Abella⁴.

Per un debitori datat el 8 de maig del mateix any, Joan Batalla, àlies *lo Pailer*, farguer dels Banyes d'Arles reconeix que Joan Abella li ha avançat 100 ducats per raó de 18 quintars de ferro, que l'esmentat Batalla es compromet a remetre-li a la seva casa de Figueres⁵.

El primer d'octubre de 1604, Galceran Cabanes, escrivent d'Arles es compromet a entregar a Francesc Abella 6 quintars de ferro entremesclat, a raó de 20 rals el quintar, que haurà de portar a casa del comprador. Abella s'obliga a proporcionar-li una càrrega de civada per cada una de ferro, a raó de 15 sous la quartera⁶.

La següent referència ja és de l'any 1606 en que Arnau Font, sastre i negociant de Serrallonga, reconeix deure a Francesc Abella 80 lliures, que es compromet a pagar-li mitjançant diversos lliuraments de ferro de bona qualitat a raó de 2 lliures el quintar. El ferro li seria entregat a Abella a la seva casa de Figueres⁷.

El darrer document d'aquesta sèrie està datat 24 de gener del 1607 i correspon a uns capítols signats entre Francesc Abella i Joan Vilanova, farguer de la farga del Tec, el qual havia d'entregar a Abella 48 quintars de ferro a raó de 19 rals el quintar. Els lliuraments es farien un cada setmana a raó de 3 quintars per lliurament. El comprador es compromet a pagar immediatament el ferro comprat amb civada a 1 ducat per quartera⁸.

Acabem de veure uns exemples de relacions comercials entre el Vallespir i Figueres en un moment en que la ciutat s'estava consolidant com a motor econòmic de l'Alt Empordà. Aquestes transaccions comercials devien ser molt més importants del que poden donar a entendre aquests pocs documents que acabem de repassar, ja que habitualment per aquest comerç no calia necessàriament la presència d'un notari. Hi ha diverses notícies disperses, anteriors i posteriors a aquestes escriptures, que fan intuir que aquests intercanvis varen ser ben consolidats i duradors.

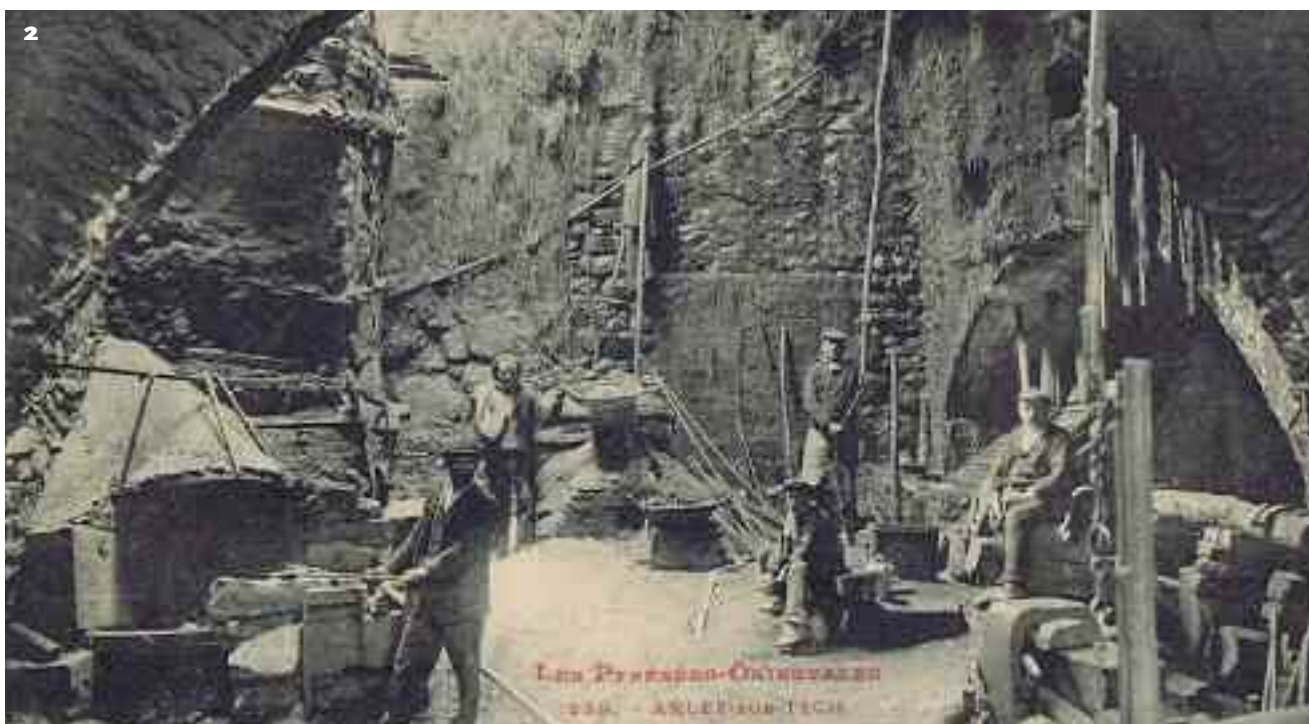
NOTES

- 1 Puig i Moreno, Gentil. "La farga catalana al Vallespir" *Revista d'etnologia de Catalunya*, Núm. 39, Barcelona, 2014, p. 216-224
- 2 Sala, Raymond. *Le visage de la mort dans les Pyrénées catalanes*. Economica/CREC de la Universitat de Perpinyà, París/Perpinyà, 1991, p. 73
- 3 Arxiu Històric de Girona (AHG), Secció Notarial, Figueres (NF), vol. 107, 5v-6r
- 4 AHG, NF, vol. 886, 22v. Segurament es refereix al veïnat de Benat, actualment dins del municipi del Tec.
- 5 AHG, NF, vol. 886, 57v-58r
- 6 AHG, NF, vol. 886, 184r
- 7 AHG, NF, 186bis, 31r
- 8 AHG, NF, 115, 16v-17r



1 -"MULATERS VALLESPIRENCES. ELS TRAGINERS AMB LES SEVES MULES EREN ELS ENCARREGATS DE TRANSPORTAR EL FERRO DE LES FARGUES PIRINENQUES FINS A FIGUERES I DE FER EL VIATGE DE TORNADA CARREGATS DE GRA"

2 -"IMATGE ANTIGA D'UNA FARGA D'ARLES DE TEC EN PLENA ACTIVITAT"



MORELLÀS I LES ILLES:

Les traces d'una llarga història

Clara Pedrosa

Tècnica de Gestió de patrimoni

País d'Art i d'Història Transfronterer

Les Valls Catalanes del Tec i del Ter

El municipi de Morellàs, al final de la plana del baix Vallespir i limítrof amb l'Albera, està avui format per tres nuclis de població: enfilats a les muntanyes, hi trobem el petit veïnat de Riunoguers i el poble de Les Illes, pràcticament a tocar de la frontera amb la Catalunya del Sud, mentre que ja a la plana hi ha el cor del municipi, la població de Morellàs.

Els primers testimonis de població d'aquestes terres es remunten al neolític: el Dolmen de la Siureda, una antiga tomba comunitària, ens explica com ja dos-mil anys abans de l'era cristiana els nostres avant-passats, caçadors-recol·lectors transhumants, es movien per aquestes contrades.

Durant l'Antiguitat existia una via que pujava, Vallespir amunt, cap a les termes romanes que hi havia als Banys d'Arles (Amélie-les-Bains). Aquesta via, el traç de la qual és poc clar, comptava entre d'altres amb una estació militar que els testimonis de l'època recullen amb el nom d'*Ad Centuriones*. La historiografia l'ha volgut relacionar com l'espai originari de la capella de Sant Martí de Fenollar, una capella preromànica, de tombants del segle X, que conté el cicle de pintures murals romàniques més

ampli conservat al Rosselló. Aquestes pintures, fetes al segle XII, són el testimoni de la voluntat d'una comunitat d'embellir el seu temple i adequar-lo a les modes del seu temps; davant la impossibilitat d'aixecar una nova església d'estil romànic, que llavors era la tònica, la comunitat hauria optat per posar tota l'atenció a l'interior i decorar-la amb imatges de la Història Sagrada dels cristians.

El terme municipal de Morellàs té encara dues altres capelles d'origen preromànic. A Sant Miquel de Riunoguers hi podem apreciar bé les característiques típiques de l'arquitectura rural del període. L'absis, trapezoidal i amb coberta de volta, és molt més baix que la coberta de la petita nau rectangular, i té forma d'arc ultrapassat, aquesta forma la veiem clarament quan n'observem l'arc triomfal, aquell que articula la transició entre l'absis i la nau.

A Nostra Senyora del Remei de Les Illes es creu que la fundació del lloc de culte és contemporània a les capelles anteriors, però en canvi, la seva és una arquitectura principalment d'època moderna, i molt afectada per les constants modificacions i arranjaments al llarg dels segles.

EL POBLE DE MORELLÀS



Ja només l'advocació, dedicada a la Mare de Déu del Remei, que apareix i es fa molt comuna en temps del barroc, ens deixa entendre que segurament hi hagué una gran obra de remodelació vinculada a aquesta nova advocació.

Pel què fa a Morellàs, el testimoni escrit més antic que s'ha conservat del topònim és un document del 1011 que cita un lloc dit "Maurelianum". Al segle següent, la documentació ja ens parla del senyor del lloc, Raymond de Maurellar, però les referències al castell no apareixen fins al 1299. La capella d'aquest castell seria l'antecedent de l'actual església parroquial de Sant Esteve, molt refeta en períodes posteriors. Al seu interior hi trobem diferents obres d'art, des d'una Mare de Déu romànica fins a una tela de principis del s. XVIII representant Sant Miquel matant el dimoni, obra d'Antoni Guerra Minor (1666-1711), pintor barroc membre d'una important nissaga rossellonesa d'artistes.

Al voltant de l'església encara podem resseguir les traces de la cellera (o sagrera), un espai d'unes trenta passes al voltant d'un temple dins del qual no es podien cometre crims. Molt sovint, són l'origen del desenvolupament urbà d'un poble, especialment en terres com les del Rosselló o l'Empordà.

La trama urbana ben aviat va desbordar els límits d'aquest espai, originàriament protegit per una muralla. El poble que trobem avui és sobretot el producte d'un dels períodes recents més dinàmics de la història del Baix Vallespir: la revolució industrial i la vida lligada a la indústria del suro.

La indústria del suro

L'any 1952 un dels industrials surers més importants del poble, el Sr. Pierre Sagols, escrivia en un informe, dirigit a la Cambra de Comerç del Departament dels Pirineus Orientals, que a Morellàs més de la meitat dels seus habitants estaven ocupats en la indústria del suro: peladors, llescadors, carradors, repassadors, triadors, transportistes... Hi havia determinades feines que requerien certs coneixements i destresa, i al tractar-se de feines generalment poc dures, hi intervenien tant homes com dones. Altres pobles propers com El Voló o Ceret també tenien una gran part de la població ocupada en aquesta indústria que va ser el motor econòmic del territori entre finals del s. XIX i la primera meitat del s. XX.

Serien els últims anys de bonança per la indústria surera del país. La forta competència dels suros espanyols, portuguesos o marroquins i, sobretot, l'expansió de l'ús del plàstic, causarien una crisi ràpida i forta al món surer. En qüestió de pocs anys, les fàbriques, petites i grans, van haver d'anar tancant mentre que les suredes anaven quedant progressivament abandonades. El Museu del Suro (Musée du Liège) de la vila recull la història d'aquest homes i dones i de la vida que es va construir al voltant de l'explotació d'aquest material. La base de la seva col·lecció són nombroses màquines cedides i recollides per un grup de voluntaris, la majoria antics treballadors surers del poble. El museu també explica el procés de pela del suro, i les propietats i usos antics i nous d'un material que no fa tant havia regit la vida i el paisatge del Baix Vallespir.

IMATGES EXTERIOR I INTERIOR DE LA CAPELLA PREROMÀNICA DE RIUNOQUERS



LA PEDRERA DE LES MOLERES

El 1304 Ferrer Palet del Voló admet tenir en feu pel rei un lloc on es fabriquen les moles

Véronique Bazia

Localitzada al municipi del Voló, la pedrera de *Les Moleres*, se situa al vessant nord del *Puig Estela*, entre els Banys del Voló i la urbanització de *Les Chartreuses*. La seva superfície fa unes 5 hectàrees.

Ara, el lloc està cobert de vegetació densa, però veiem encara les marques de la darrera explotació. Els fronts de talla de la pedrera formen penyes de color ocre. D'una alçada d'entre 10 i 20 metres, aquestes penyes són precioses vistes amb el sol de ponent.

El topònim *Les Moleres* o *Molars* no deixa cap dubte. Per Lluís Basseda (llatí *Mola* + sufix *aris*) és un lloc d'on provenen les pedres moleres.

Aquest topònim es relaciona amb la pedrera i amb l'antic poblet medieval de *Molars*. El llogaret, ja esmentat el 961 (*Villa Molaria*), fou més o menys abandonat a l'inici del segle XV. Se situa just a sota l'actual urbanització de *Les Chartreuses*. Avui dia encara en queda una petita església romànica de propietat privada. Els volonencs es recorden que a principis del segle XX s'hi feien aplecs i pícnics.

Les roques de la pedrera de *Les Moleres* són de gres. Jean Gaudant, a la revista *Géologie de la France* n° 4 1999, precisa el moment de la llur formació. En efecte, fòssils de peixos del Miocè van ser trobats in situ. Dos exemplars dels fòssils s'han conservat a Perpinyà.

La pedrera de *Les Moleres* proporcionava una roca la cohesió de la qual estava adaptada a la fabricació de moles de molí. La molla era una activitat diària important per a l'economia. Per tant, la seva producció era molt necessària. Les moles es gastaven bastant ràpidament, especialment les que giraven. En el Rosselló medieval, la durada mitjana de vida d'una mola era de deu a quinze anys.

L'excavació de Manresa (Cànoes) demostra clarament que durant el segle VII dC, s'utilitzen pedres de gres procedents de la pedrera de les Moleres. Es tracta de moles circulars de braços que formen una part fixa inferior i una part mòbil superior amb una osca per fixar un mànec.

A l'edat mitjana, encara que hi hagués altres pedreres, sembla que moltes moles provenien de les Moleres. Les rodes dels s. IX i XI es van extreure de la part alta de la pedrera. Als segles XII i XIII, hi ha una racionalització de l'extracció. La mola es fa d'una sola peça, tallada al bloc mateix. Les rodes són extretes una darrere l'altra a partir d'un con d'extracció excavat a la roca. Aquesta explotació en pous donarà moles de molí d'un diàmetre de 116 cm. (*El 1304 Ferrer Palet del Voló admet tenir en feu pel rei un lloc on es fabriquen les moles*). La competència amb les roques d'Illa de Tet i les de la Catalunya del Sud provoca el declivi de la pedrera al segle XIV i el seu abandonament al segle XV. A la dècada de 1750 constatem una represa de l'activitat. L'explotació de la pedrera s'acabarà definitivament entre els anys 1943 i 1945.

Avui dia l'accés a la pedrera és bastant difícil i el lloc està cobert amb una vegetació espessa en bona part de bruc. No obstant això, seguint la cara de la penya es poden veure les restes de la fi de l'explotació: una petita construcció de pedra de la qual només queden quatre parets, una politja ...

Lourdes i Joan Serra, fills de l'últim contra-mestre, recorden: "Hi havia entre 15 i 20 obrers que treballaven la roca després d'haver-ne tallat trossos sencers gràcies a la pólvora negra ... Em va encantar veure el meu pare treballant a la Farga, podia passar que em quedés tot el dia amb ell ... Amb el meu germà gran, Josep, de vegades vam portar el menjar

TAULA I BANCS ALS EIXARTS

MOLA A LA PEDRERA



“Els fronts de talla de la pedrera formen penyes de color ocre. D’una alçada d’entre 10 i 20 metres, aquestes penyes són precioses vistes amb el sol de ponent.”

al nostre pare. Al crit de “gara a la mina” calia abrigar-se. El megàfon era original, era la trompa d’un gramòfon antic. Quan sentíem “s’ha acabat” podíem sortir. “

Com a explosiu tradicional a les pedreres, la pólvora negra s’adapta perfectament a l’extracció de grans blocs de roca. No és tan potent com altres explosius, però és un dels més perillosos. Totes les seves manipulacions comporten riscos.

Joan i Lourdes Serra, com molts vells volonencs, recorden aquest accident: *“El senyor Albiac va ser el cap de la pedrera quan el senyor Masgrau va resultar ferit fatalment. Va ser abans de l’arribada dels alemanys al Voló. Es va encendre un cas de pólvora negra, que va escampar el foc a d’altres caixes. Amb cremades molt importants, el senyor Masgrau va morir dos o tres dies més tard.”*

Després es van treballar les lloses extreteres de la pedrera segons el seu ús futur. Les pedres preparades per a la venda es van transportar en vagons. Un sistema de politges feia baixar les galledes fins a la tremuja. El gres de la pedrera es va utilitzar per a cobertes de pou i canaletes, per a tapes de claveguera, voreres i paviments, així com per a làpides i monuments funeraris.

La pedra de la pedrera era molt present en l’univers urbà del Voló, però a poc a poc va anar desapareixent. Per exemple, les voreres dels carrers han deixat pas al formigó. Encara són testimonis de la pedrera del Voló, una taula i uns bancs de gres que dominen el Tec als Eixarts, fets amb pedres reaprofitades. Situats davant de la pedrera, a la banda nord del Tec, ens recorden la llarga vida de la pedrera i el treball dels homes en el decurs dels segles.

La pedrera de les Moleres no només va proporcionar moles. El gres del Voló es troba en diversos llocs i edificis com el Palau dels Reis de Mallorca a Perpinyà.

Al Voló en trobem a :

- La torre quadrangular de l’antiga muralla medieval del segle XIV.
- L’església de Santa Maria. Especialment una porta semicircular tota de gres, i també a la base visible del campanar i als angles de la torre lateral, que són fets amb aquesta pedra tallada.
- La capella de Sant Antoni. Al llindar, les ruïnes de l’exterior i el paviment interior.

A Sant Joan de Pla de Corts :

- Al carrer del Castell. Hi ha llambordes, ruïnes, peus drets, llindes i esglaons.



OBRERS A LA PEDRERA CAP AL 1925. FOTO CEDIDA PER MR GUISSET. COLL. CHRISTIAN ERRE JOALVOLO.OVER-BLOG.COM



LA PEDRERA VISTA DES DEL PONT LLUÍS COMPANYYS



Renoms de CERET

Jean-Jacques SERRA



A DALT, COMENÇANT PER L'ESQUERRA: JACQUELINE FERRÉS, CAMILLE DELOS, CLÉMENCE ARNAUDIÈS, JACQUELINE PARÈS ¹ (DE CASADA SERRA), JOSETTE VERDAGUER, ANNA PENAUD, JANINE TORRENT.

AL MIG: ANGÈLE GENÉ, ALICE SUREDA, ADRIENNE GARRIGUE, ALICE MAS, FRANCINE VILACEQUE, MARIE-ROSE SOULÉ.

A BAIX: PIERRETTE CARDONNE, FRANCINE MACH, GINETTE BECH, PAULETTE POUCHERET, ANITA AYATS, THÉRÈSE CAPDEVILLE, JOSETTE MARTY.

ESCOLA DE CERET, ANY 1945. ARXIU PRIVAT ARNAUDIÈS-GENÉ.

Són misteriosos o escandalosos, provocadors o refi-nats, seriosos i fins i tot necessaris, però també poden ser una simple anècdota que fa somriure d'amagat els veïns del carrer. Els renoms són un trosset de la nostra història i existeixen des de sempre. Els nostres cognoms mateixos són a vegades renoms molt antics, oficialitzats pels registres parroquials, o els ajuntaments, que no tenien cap més remei per a identificar una persona.

Com es van crear els renoms? Amb quines motivacions?

Si haguéssim de classificar-los, hi trobaríem:

- noms de lloc o topònims que solen ser noms de masos, de veïnats, o de cases (assenyalats amb l'abreviatura *top.*) ex. *en Ballera, en Clic, en Gana, en Mai Tanquis, en Maura, en Tauriac, en Vinagre...*
- noms de bateig, o prenom, modificats, ex. *la Bepa (Josepa), en Però (Pere)...*
- cognoms, més o menys antics de Ceret, ex. *la Bordeta*, per feminització de *Bordet, en Clarimon, en Mau, en Parahí, en Redor o Rador...*

- una frase esdevinguda cèlebre, ex. *Tinguis pas por...*
- l'origen geogràfic de la persona, ex. *la Gavatxa, el Manyo (= l'Aragonès)...*
- característiques físiques o morals, ex. *la Blanchette* (perquè era fosca de pell!),..
- una anècdota especial, etc.

Des de l'edat mitjana, els noms de masos, els renoms i els cognoms es barregen i es confonen fins a fer perdre a vegades el seu origen exacte ex. *en Ribes* directament de la família *Ribes*, o simplement perquè s'estava al *mas d'en Ribes? En Vinagre, del mas Vinagre*, el nom del qual ve probablement d'un renom més antic!

Devem a les germanes Parès (les Jenerilles), Jacqueline Serra¹, nascuda a Ceret l'any 1931, i Noëlle Capdevila, nascuda l'any 1932, la memòria d'aquests renoms. Anys enrere el professor Pasqual Tirach també va recollir renoms de Ceret que coincideixen sovint amb aquesta llista. Els va publicar en el llibre *Les Surnoms Catalans*, Editorial Trabucaire, 2001.

Són misteriosos o escandalosos, provocadors o refinats ...

- B** En Bac
En Bacana (TOP.)
En Ballarusca
En Ballera (TOP.)
La Bardauca
El Bardot
En Barraca
En Bragueta [bargueta]
La Bepa
La Betre
En Biscaia (TOP.)
En Bitos [bítus]
La *Blanchette*
La Blaia
La Boera (TOP.)
En Bola
La Bordeta
- C** El Cabo [càbu]
El Cadiraire
La Cago [càgu]
En Calamix V. Queramix
En Calça roig (TOP.) [calsarrutx]
En Calcina
En Calderó
En Carbassa
En Carbassó
En Carlos
En Carolí
En Castanya
El Cerdà
En Cigala
En *Cerise*
En Cirera
En Ciset
En Clarimon
En Clic (TOP.)
La *Colombe égarée*
Les Cristines
- D** En Despulla (o Despenja) carnivals
El Déu
- E** *L'Empire*
- F** En Farines (TOP.)
En Ferriolet
En *Femme jolie*
En Formiga
- En Franco [fràncu]
En Frau
- G** La Gavatxa
El Gall
En Gana (TOP.)
En Gargó ?
El Gitano
En Granito [granítu]
En Gregori [gargòri]
- J** En Jacquetes
En Janet
En Jenerill
Joan de la Ruta nova
- L** La Lia caguera
La Llebre
En Llepafils
La Lloca
En Llufa blava
- M** En Mai tanquis (TOP.)
En *Manena* ? [manèna]
En Mance (dels gats)
El Manyo [mànyu]
En Mau [mo]
En Maura (TOP.)
La Maria Andala
La Maria Beneta
En Masteguera
La Mata cols
La Melon
En Menja merda
En Mitja [míja]
En Mimosa
La Molinera
En Mula
- N** En Naiguís
La Nanna sanada
En Nyigo [nyígu]
- P** En Palagàs
En Palet
En Palla verda (TOP. ?)
En Panna
En Pannota
En Parahí
La Pastora
En Patana
- La Patella
En Patllari
En Pere del Roc (TOP.)
En Peret
En Pericos [perícus]
En Però [perú]
En Perot
En Pineta
En Pixa apolit
La Pluma
En Polixo [pulíxu]
En Ponet
En Popon
En Pau Rat
- Q** En Queramíx (TOP.)
En Querol (TOP.)
- R** El Rei "Rey"
En Redor [redú]
La Republica
En Ribes (TOP.)
En Rivat
En Robixó
En Rocatí
La Rosina del Racó
La Rosquilleta
- S** En Salvi
En Santa mans
En Sarrahí
El Sereno
En Serafí
- T** En Tatave
En Tauriac (TOP.)
En *Tout faire*
En Tinguís pas por [pow]
En Tira bombes
- V** La Ventura
En Vinagre (TOP.)
- X** En Xaveta
En Xamfris [xàmfris] o [xàmfres]
En Xauxa
En Xiquet
En Xiringa (TOP.)
En Xopina (o *Chopine*)
- Z** En Zingo [zíngu]

Pompeu Fabra: una commemoració, encara

“Cal no aba

Xavier Luna-Batlle



POMPEU FABRA I LA SEVA MULLER, DOLORS MESTRE, A L'EXILI
(ARXIU SERRA D'OR)



AMB LA SEVA FAMÍLIA, AL SEU DOMICILI DE PRADA DE CONFLENT
(ARXIU TERRA NOSTRA, DE PRADA)

El 2018 es va commemorar l'Any Fabra. Pompeu Fabra va néixer a Gràcia, vila llavors independent de Barcelona, el 1868: cent-cinquanta anys del naixement, doncs. Però l'Any Fabra també ha recordat els cent anys de la publicació de la Gramàtica Catalana que feia de pern central de l'obra de reforma lingüística del català (l'ortografia ja fou fixada el 1913, cinc anys abans, i el Diccionari Fabra, cim de la seva obra normativa, va aparèixer el 1932). Entre la multitud d'actes i publicacions que s'han celebrat en aquest Any Fabra, en comentarem només un, el relacionat amb l'exili posterior a la Retirada del 1939. En efecte, com és ben conegut, Pompeu Fabra, amb tota la família, hagué de deixar Barcelona el gener del 1939 davant l'amenaça imminent de les tropes de Franco i dels feixistes que haurien d'ocupar militarment tota la Catalunya espanyola aquell hivern. Recordant que Fabra es trobava en el nucli de l'ensulsiada del 1939, el 15 de desembre del 2018 es va celebrar a La Jonquera i a Prada de Conflent, una Jornada titulada «Pompeu Fabra després de 1939, la llengua a l'exili» organitzada pel Museu Memorial de l'Exili, amb seu a La Jonquera, i la Fundació Carles Pi i Sunyer de Barcelona. Visita de la tomba del Mestre al matí i, a la tarda, una sessió a La Jonquera amb la intervenció de Josep Murgades i de Josep Ferrer Costa.

Com tants d'altres, intel·lectuals, polítics i científics, amb les llurs famílies completes, els Fabra deixaren casa seva i passaren a França el 31 de gener del 1939. Una primera nit al Voló i després Perpinyà. Fabra, amb la seva família, s'instal·là a Prada de Conflent el 1943, després

d'estar-se en diversos domicilis. La vida del gramàtic, una vida fructífera que havia arribat al zenit plena d'èxits i amb el respecte general de tots els catalans, tingué el seu període més trist quan rondava els vuitanta anys: tant per la situació d'ensorrament de tota l'obra del catalanisme des del segle XIX, com per la terrible repressió a Espanya, i la també terrible situació dels centenars de milers d'exiliats. Molts d'aquests visqueren experiències d'enorme misèria, com les dels coneguts camps de concentració, la majoria improvisats a la platja en ple hivern. Els que tingueren la sort d'evitar els camps, també passaren mals moments. Els biògrafs ens informen que durant una època llarga, la família de Fabra menjava només veces bullides, i en relació amb la feina hagué de demanar a un amic que li proporcionés el diccionari Fabra: no se n'havia endut cap exemplar! La penúria material era però compensada amb el reconeixement a l'«exterior»: fou nomenat doctor honoris causa a Tolosa de Llenguadoc el 1945, presidí els Jocs Florals a Montpeller el 1946, se l'homenajà com mereixia pels 80 anys a Prada (Pau Casals hi tocà Bach i el Cant dels ocells). Però més important encara és que treballà incansablement també durant l'exili, malgrat l'edat i les punyents dificultats materials i anímiques (va veure morir una filla, Teresa). Inicià la redacció d'una nova gramàtica, preparà nous cursos de català, i confeccionà una llista de mots que recollí a les comarques de la Catalunya del Nord per a incorporar-les al Diccionari.

Fabra morí a Prada el dia de Nadal del 1948, al modest pis de l'estret carrer dels Marxants, on hi ha instal·lada

“Donar mai ni la tasca ni l’esperança”



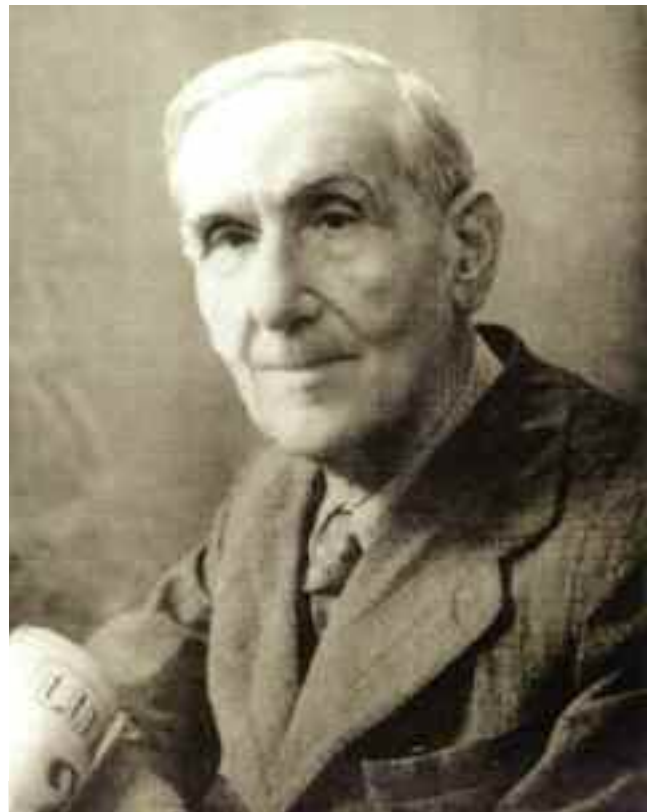
A MONTPELLER, POMPEU FABRA AMB V. GASSOL, H. BARRERA I J. GARCIA CASTELLET, MEMBRE DE LA COMISSIÓ DELS JOCS FLORALS, 1946. CAT AMCE 39. ARXIU D'IMATGES. COL·LECCIÓ JORDI AMETLLA.



TOMBA DE POMPEU FABRA AL CEMENTIRI DE PRADA DE CONFLENT EN L'HOMENATGE DEL 15 DE DESEMBRE DEL 2018

una placa commemorativa. Domènec Guansé ho narra així: «Passà la diada de Nadal a Perpinyà, a casa dels seus fills, amb tota la família. Es trobava una mica fatigat en tornar a la seva llar a Prada. Va asseure's i demanà un vas d'aigua. L'hi van portar. Es quedà un moment amb el vas a la mà. No arribà a portar-se'l als llavis. Les pupil·les van envidriar-se-li. Se li decantà el cap. I se sentí el dring del cristall en esmicolar-se ...» Li fallà un cor que havia treballat incansablement i sempre amb optimisme. Se li va fer un enterrament amb tots els honors d'home important; hi ajudà que havia estat nomenat doctor honoris per una universitat francesa, cosa que no passà per alt al batlle de Prada, que cedí la sala d'honor de l'Ajuntament a les despulles abans de l'enterrament. Pau Casals hi tocà el *Cant dels ocells*, com en l'homenatge pels seus 80 anys el 1948. Allà reposa, en terra catalana, en una tomba especialment destacada, i que fou visitada pels participants en la Jornada d'Homenatge de La Jonquera.

La Catalunya del Nord i els catalans exiliats que s'hi van instal·lar van estar a l'alçada en els honors que mereixia el Mestre. En canvi, a la Catalunya ocupada per Franco només es va poder fer un funeral a la cripta de l'església caputxina de Pompeia de Barcelona. I s'explica que cap oficiant no va cobrar res i que la cera va ser pagada pel gran arquitecte i restaurador Josep Puig i Cadafalch, però sense cap honor oficial. Per això, i sobretot per la important feina de defensa i fixació del català modern que va fer el nostre més important gramàtic, mereix que el continuem recordant.



UN DELS DARRERS RETRATS
(FOTOS TERRA NOSTRA I ARXIU RECERCA, SERRA D'OR)

Fauna del VALLESPÍR

Hervé Bazia

En aquesta revista, se sol parlar de patrimoni, però més aviat de patrimoni cultural. Cada vegada més es va parlant d'un altre patrimoni, fins ara poc considerat: el patrimoni natural, la biodiversitat. Arreu del món aquest patrimoni trontolla i veiem disminuir a gran escala les quantitats d'animals (insectes, ocells, mamífers ...) i desaparèixer les espècies.

En aquest marc, el nostre Vallespir té la particularitat de tenir un patrimoni natural en bon estat tot i que sotmès, com a tot arreu, al canvi climàtic. El retrocés de la presència humana a les zones de muntanya ha provocat un re-ensalvatjament del territori. Una regulació més seriosa de la caça i la protecció d'espècies també expliquen la bona conservació d'aquest patrimoni.

Per a il·lustrar la recuperació d'uns elements de la nostra biodiversitat faunística, presentarem dues espècies en aquest article: el **TRENCALÒS** i el **GAT FER**



EL TRENCALÒS (*Gypaetus barbatus barbatus*)

El trenchalòs va ser a punt de desaparèixer de tot Europa. Als anys 70, només en quedaven unes petites poblacions: a l'illa de Creta, a l'illa de Còrsega i al centre i a l'oest del Pirineu. Havia desaparegut com a nidificant a la Catalunya del Nord des de dècades. La toponímia ens indica que havia estat present a casa nostra temps enrere. Es van enverinar carronyes per eliminar els llops i això va provocar directament la mort dels voltors. La ignorància va conduir també a matar-los a cops de fusell. Les lleis de protecció, el desenvolupament de les poblacions d'isards, el manteniment del pastoralisme proveïdor de carronyes i una ajuda alimentària artificial han permès el seu retorn. La primera parella reproductora es va instal·lar a la Catalunya del Nord el 2003. Ara, al 2019, en tenim sis o set i el trenchalòs es pot veure a totes les nostres zones de muntanya.

És un ocell de grans dimensions. La seua envergadura pot arribar als 2,80 m. Amb el voltor negre, és l'ocell més gran d'Europa. La seva observació i el seu aspecte físic són espectaculars i no deixen indiferent. A més a més, la manera com s'alimenta pot sorprendre. Com assenyala el seu nom, el trenchalòs es nodreix principalment d'ossos i així acaba el treball de neteja ja començat pels altres voltors. Contràriament a allò que es pot pensar, els ossos frescos, pel mateix pes, presenten un valor en calories superior a la carn. Si aquests ossos són massa llargs, el trenchalòs els trenca deixant-los caure sobre les roques. Els seus suc digestius extremadament potents li permeten digerir-los. Com a ocell territorial, el trenchalòs viu en parella en una zona d'una mitjana de 200 a 400 km². La seva demografia és molt feble. Una parella només té una cria cada vegada un any de cada tres.

1 A DALT A LA DRETA: TRES FASES DEL CREIXAMENT DEL TRENCALÒS DE L'ESQUERRA A LA DRETA : JUVENIL/IMMADUR/ADULT)



EL TRENCALÒS AL VALLESPÍR

El trenchalòs és visible al Vallespir malgrat que cap parella encara hi faci el niu. Però el niu és present a totes les zones veïnes: al vessant nord de Canigó, a l'alta Garrotxa i al Ripollès. No tots els trenchalòs tenen parella: els joves i els fadrins són més erràtics. Són els que veiem volar de les Esquerdes de Rotjà fins a Betera als cims del Vallespir.

El trenchalòs és una espècie que es va recuperant però que és encara una de les més escasses d'Europa. Per això està molt protegit i se li fa un seguiment estricte. A la Catalunya del Nord se n'encarrega Olivier Guardiole, tècnic a la Reserva Natural de Prats de Molló i «Chargé de mission Grands Rapaces» per a les Reserves Naturals catalanes. Fa recomptes, vigila els nius, i verifica l'èxit reproductor. La preservació del medi natural i l'absència de perturbacions són imprescindibles per al seu manteniment. Si en veieu un, us recomanem de donar-ne les dades a la RN de Prats de Molló.

EL GAT FER

(*Felis silvestris silvestris*),
o gat salvatge autòcton

Més conegut sota la denominació de gat salvatge o gat fagí, el gat fer, encara que poc abundant, és un felí ben present al Vallespir. És un gat autòcton, al contrari del gat domèstic que és el descendent del gat salvatge d'Àfrica del Nord (*Felis silvestris lybica*).

Les dues espècies es poden hibridar. El més evident per a distingir-les, és verificar la cua.

La del gat fer és grossa amb tres anells terminals amples i negres. És una mica més gran que el gat domèstic i pesa entre 3,5 kg i 7,5kg.



GAT SALVATGE

EL GAT FER AL VALLESPIR

La tècnica del fototrampeig (col·locar càmeres automàtiques en plena natura) ha permès d'evidenciar la seva existència en totes les zones boscoses del Vallespir. A la Catalunya del Nord, cal esmentar els treballs remarcables de Jean-Pierre Pompidor, Frederic Salgués i Arnaud Saguer, que han fet servir el fototrampeig per aquesta espècie. S'han d'esmentar també les recerques de Pau Federico al vessant sud del Roc de Fraussa. Els gats ignoren la frontera ! Jo mateix he fotografiat diversos individus a la zona del Roc de Sant Salvador, al municipi dels Banys. Teniu aquí l'extraordinària foto del Lionel Laporte feta «de visu» a la Reserva Natural de Prats de Molló. Aixequen el peu de l'accelerador quan vegeu el nostre felí travessar la carretera davant del vostre cotxe, de nit cap a Reiners o cap a Serrallonga.... El gat fer al Vallespir



GAT DOMÈSTIC I GAT SALVATGE

El gat fer és un animal principalment boscà, que també es pot trobar a les zones de garriga i de matolls. És un carnívor estricte que s'alimenta al 90 o 95% de micromamífers rosegadors i, pel % que queda, d'ocells, batracis i insectes. Doncs, malgrat la mala fama que se li atribueix, no és tan dolent. L'espècie és protegida a França des del 1979. És un animal territorial i solitari. Els gats tenen els seus territoris individuals d'una superfície d'entre 50 a 500 ha. Es troben només per la reproducció. L'animal pot ser present a qualsevol tipus de bosc, de la vora del mar fins als límits de l'estatge subalpí. Però sempre defuig la presència humana. Aquest fet ha preservat, en part, el gat fer de la hibridació amb el gat domèstic. A casa nostra, només té l'àliga real com a predador. El cotxe també pot ser per ell un predador involuntari. Malauradament, podem veure gats fers atropellats pels cotxes a les nostres carreteres del Vallespir, encara que normalment es tracta de gats domèstics. És un animal tan discret, i més aviat nocturn, que molta gent ignora la seva presència.



Agraïments a:

Guardiole Olivier, Gaultier Pascal, Pompidor Jean-Pierre, Salgues Frédéric
Dibuixos: Toni Llobet

Fotos: Gat fer: Lionel Laporte, Jean-Pierre Pompidor, Frédéric Salgues
Trencalòs: Jacques Feijoo (Cerdanya)

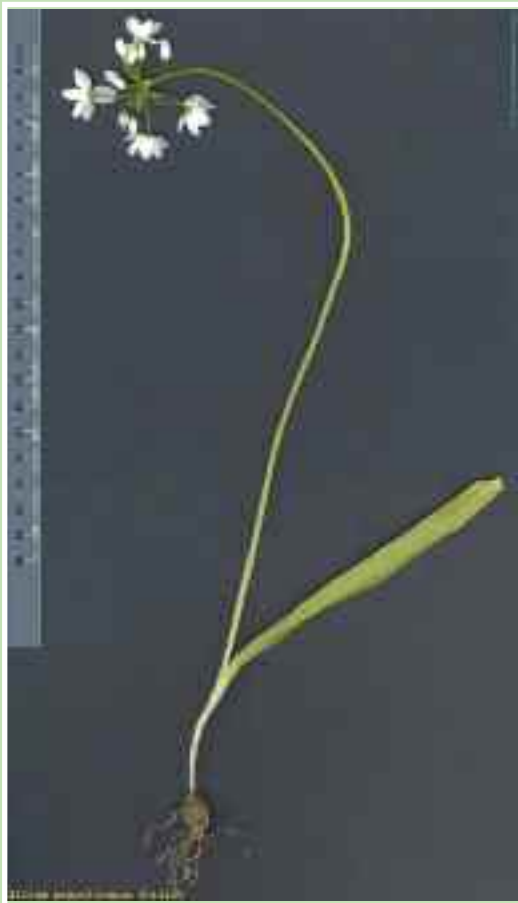
Bibliografia:

«Le chat forestier» Patrice Raydelet
«Le gypaète barbu» François Terrasse
«Fauna i flora dels Pirineus» David Guixé, Toni Llobet

All napolità o All blanc

Allium neapolitanum

Marcel Juanchich



L'All blanc o All de Nàpols és una planta herbàcia, bulbosa, perenne i vivaç. Floreix a principis de primavera, amb flors blanques en forma d'ombrel·la hemisfèrica. És una planta cultivada com a ornamental, però sovint naturalitzada. Creix en vores de camins i llocs de caràcter ruderal.

La podem trobar des dels 0 als 1.200 m d'altitud. Creix per exemple sobre l'ajuntament de Montesquiú de l'Albera, al lloc anomenat Trompetes Baixes, a 65 metres d'altitud. Si pugem des del gual del còrrec del Sant Cristau, tindrem el panorama següent: a l'oest les Cinc Aiminades, al nord el Salitar, el Garrigàs i el riu Tec, i a l'est els Fontanals, els Agullons, el Camp del Vern i el Castell de Montesquiú.

També es pot veure aquest all al bosc de lle-doners de Sant Martí de Fonollar, a l'esquerra de la Roma (En parla amb més detall l'article publicat a la revista de l'ASPAVAROM número 26 del 2017).

L'*Allium neapolitanum*, com diu Oriol de Bolós (pàgina 116 del volum IV de la Flora dels Països Catalans), existeix a Portugal, al sud de l'Estat Espanyol, a Catalunya, a Balears, a Itàlia i al sud de Grècia. A França es pot veure a la Catalunya del Nord i a la Costa Brava. Gaston Gautier ja l'esmentava dins el seu «Catalogue raisonné de la Flore des Pyrénées Orientales» el 1898.

Ric en antioxidants aquest all ofereix tres avantatges: és decoratiu, és comestible perquè se'n poden menjar els bulbs, les fulles i les flors, i és útil perquè associat als presseguers o als rosers ajuda a combatre els fongs d'aquestes plantes.

Bibliografia:

BOLOS (O.de) i VIGO (J.), 2001, Flora dels Països Catalans, volum IV, Barcelona-Editorial Barcino, 4 vol.

GAUTIER (G.) 1898, Catalogue Raisonné de la Flore des Pyrénées Orientales, Paris-Klincksieck éditeur

FLORS I PLANTA SENCERA DE L'ALL NAPOLITÀ.

IMATGES: WWW.HERBARIVIRTUAL.UIB.ES

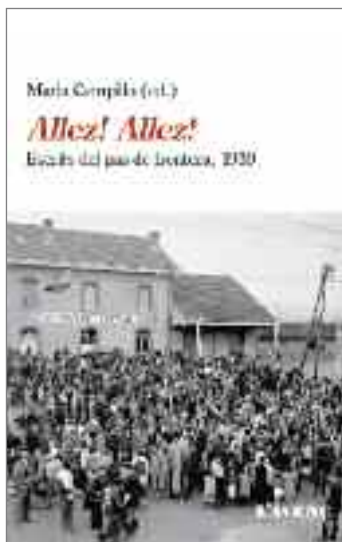
NOTES DE LECTURA



AMB ULLS DE NEN (II)

Joan Aldavert,
Alda Talent Editorial, Barcelona, 2019

Es el segon volum d'un retrat de la Segona República, la Guerra Civil i la Postguerra a Catalunya. Emfatitza en el punt de vista d'aquells que en aquella època eren nens, la darrera generació que n'és testimoni. Un món en guerra, vist amb els ulls més innocents, pot esdevenir una aventura fantàstica. L'evocació de tota una generació que s'està apagant. Navegant en qualsevol relat, les onades delicioses de la superfície sobre la qual el bon lector s'endinsa amb ritme penetrant, són en realitat una mar profunda. Aquí el sentit de la història és omnipresent. Els testimonis recollits transportaran els lectors als records dels seus propis avis, tots semblants i tanmateix tots diferents, perquè aquells infants varen viure la mateixa República, varen sobreviure a una guerra idèntica i varen suportar el malson d'un franquisme igual de dur a tot arreu.



ALLEZ! ALLEZ!

Maria Campillo
Editorial L'Avenç, Barcelona 2019

Al llarg del temps, i en qualsevol exili, el pas de la frontera ha estat un fet nuclear en el record dels seus protagonistes. L'exili republicà del 1939 va quedar registrat en diferents formes de la literatura memorialística, autobiogràfica i ficcional. Aquest llibre aplega un ventall representatiu de relats que reflecteixen aquesta experiència, escrits per quaranta-un autors de diversa condició: escriptors-soldats i soldats-escriptors, poetes, historiadors, novel·listes, polítics, estudiants, metges o artistes plàstics. Inclou textos més clàssics (com els de Rovira i Virgili, Artur Bladé Desumvila o Teresa Pàmies), fins als d'aparició més recent (els de Carles Fontserè o Agustí Centelles). I d'altres menys difosos o desconeguts fins ara (Pere Calders o Francesc Trabal). En definitiva, una gamma extensa de gèneres, del dietari a la crònica, de la carta a la prosa memorialística, de la impressió viscuda al conte o a la novel·la.



FILS DE L'EXIL

Gentil Puig-Moreno,
L'Harmattan, París, 2016

L'autor nascut a Catalunya, franqueja el Pertús amb els seus pares al febrer de 1939 a l'edat de 5 anys a la fi de la guerra civil espanyola. En aquest llibre seguim la seva història des de la Tolosa de Llenguadoc dels republicans exiliats, a París on tot treballant estudia lingüística a la Sorbona i fa una insòlita visita a la URSS. Del 1963 al 1965 treballa a l'Algèria independent, i després dels fets de maig del 68 a París, torna a Catalunya on continua les seves accions sota el franquisme en pro de la cultura i la llibertat, defensant sempre les idees republicanes de llibertat, laïcitat i democràcia, amb la sort d'haver-se trobat sovint al bon moment i al bon indret. Serà professor a la UAB durant 30 anys. Actualment, es defineix a si mateix com un divulgador de la cultura i un defensor de la diversitat.

EL PATRIMONI i JO

Miquel Arnaudies i Martí

*No tenim necessitat de definir un sentiment...
És cosa inscrita dins del que sem i això és Patrimoni*



ESCOLA DE CERET. GRUP D'ALUMNES DEL 1953. L'AUTOR ÉS A LA PRIMERA FILA, EL TERCER ASSEGUT, COMENÇANT PER LA DRETA.
FOTOGRAFIA: FONS MIQUEL ARNAUDIÉS I MARTÍ



AIGUATÈBIA I TALAU (CONFLENT). MUR DEL PATI DE L'ANTIGA ESCOLA ON S'HI CONSERVEN ENCARA LOCUCIONS DE LA REPRESIÓ CONTRA LES LLENGÜES AUTÒCTONES, EN AQUEST CAS EL CATALÀ
[HTTPS://CA.WIKIPEDIA.ORG/WIKI/AIGUAT%C3%A8BIA_I_TALAU](https://ca.wikipedia.org/wiki/Aiguat%C3%A8bia_i_Talau)

La paraula «Patrimoni», dita així, ràpidament sense cap altra precisió, fa referència a història, a temps passat, a edificis, siguin monumentals o no. Una paret vella i el poc que ne queda és patrimoni. Un monument que conserva l'empremta d'un temps passat és patrimoni. També són patrimoni immaterial una cançó o una dita que té l'origen en un temps històric. La toponímia participa a la salvaguarda i la promoció del nostre patrimoni.

Parlar de patrimoni és expressar un deure de memòria. Però, s'han de dir els límits d'aquest deure. Hem de recordar i fer homenatges, però sense nostàlgia. I més enllà de la tradició i del folklorisme, el patrimoni ha de ser un exemple, una referència. El patrimoni és viu, l'hem de fer viure i li donar força.

La meua manera d'ésser i de fer troba la seua essència dins l'anomenat «Patrimoni». Vaig néixer a Ceret, al Vallespir, l'any 1942, al si d'una família pagesa sense cap lligam amb la Catalunya del Sud. Ceret és terra catalana.

Amb els pares, amb els avis i amb la resta de la família, la comunicació se feia exclusivament en català. El català era la llengua dominant. Català oral, és clar. Català de pagès, del carrer, amb poques ocasions del poder llegir i cap de provar de l'escriure. Va caldre entrar a l'escola pública francesa per

tenir confirmació, mig estranyat, que eri francès. Els nostres mestres que sortien de «L'Ecole Normale» eren fills de famílies modestes de Ceret mateix o de pobles de la comarca. Se coneixien tots i quan se trobaven al pati a l'hora de l'esbarjo, fent llaques per passar temps, entre ells es comunicaven en català. Un dia, un d'aquests mestres, tornant a classe, apropant-se de jo, m'enganxà l'orella i estirant-la cap amunt, sense «modos», va cridar davant de tothom, convençut de lo que deia: «Cap de burro, poc que seràs res dins la vida si continues a parlar català!». Ben entès l'afirmació la va dir en català.

De represions com aquestes, verbals o físiques, n'hi hagueren d'altres i de tota mena: humiliacions públiques quan s'havien de llegir textos literaris en veu alta amb l'accent nostre que feia riure a tothom, deures de «composition française» on a cada frase hi havia una «catalanada». Aquestes represions deixaven un malestar, i poc acostumat a casa a ser castigat – ja que els pares eren bona gent que mai havien tingut idea de fotre plantofada pel motiu que fos -, me feia mandra d'anar a escola. Poc que hi volí anar a escola ja que hi anava espantat. Aquesta situació va crear una pobresa intel·lectual tant en el parlar com en l'escriure francès i encara més en el català. No teníem cap accés a l'estudi d'aquesta llengua que era la nostra.

AUX ÉLÈVES DES ÉCOLES

IL EST DEFENDU

- 1° DE PARLER BRETON ET DE CRACHER A TERRE;
- 2° DE MOUILLER SES DOIGTS DANS SA BOUCHE pour tourner les pages des livres et des cahiers;
- 3° D'INTRODUIRE DANS SON OREILLE le bout d'un porte-plume ou d'un crayon;
- 4° D'ESSUYER LES ARDOISES EN CRACHANT DESSUS ou en y

CARTELL DE LES ORDENANCES DONADES ALS ESCOLARS, PROHIBINT ENTRE D'ALTRES QÜESTIONS, DE PARLAR LA LLENGUA AUTÒCTONA; EN AQUEST CAS EL BRÈTÓ.

[HTTP://AUGREDEBALADES.CANALBLOG.COM](http://augredebalaides.canalblog.com)

Aprendre el francès a l'escola canviava poc els costums de la vida. Sallint d'escola, a casa i pel carrer, la comunicació continuava en català.

Passà el temps. S'anà fent immersió social: a la feina, amb amos, col·legues i clients, al poble, amb obligacions electives i associatives. La llengua catalana era present malgrat una gran aportació de gent forastera i una assimilació ben feta pel poder central francès que minoritzava cada dia més la identitat catalana.

Ésser català se fa a través del coneixement de la nostra història, desconeguda i amagada voluntàriament, i de la vida de cadascú.

Tenir clar que ésser català, fora de la construcció individual, íntima de cadascú, vehicula com una mena d'inconscient col·lectiu uns valors comuns diferents d'allò que n'hom troba a pertot arreu. Quins poden ésser aquests valors que només el fet d'anomenar-los n'hom sap de què es tracta?: una idea comuna del compartir, una manera de relacionar-se amb l'altre/a. Ningú com nosaltres ha fet seua la necessitat de la igualtat entre homes i dones. No tenim necessitat de definir un sentiment, un comportament dins la manera d'ésser català. És cosa inscrita dins del sem i això és Patrimoni.

“Michel Arnaudies é fill de Ceret. Centrat primer en la pintura i després en l'escriptura a través de novel·les, contes poètics i llibres d'artistes. Lliure de gestos, enmig d'un món desenfrenat i poètic, l'artista produeix coloraines, enganxa, encasta, esquitxa i malmet els fulls blancs. Entre l'obsessió pel no-res i l'efervescència, temptat pel minimalisme, Arnaudies ajunta la família amb les cambres de casa, els ocells i el rastre gràfic”.

www.la-clau.net (03 de març de 2019)



AsPaVaRom

Association pour le Patrimoine de la Vallée de la Rome

L'Albera, El Pertús, Les Cluses, Morellàs i Les Illes, El Voló

Véronique Bazia

Mente manrique

“Tots els camins porten a la vall de la Roma”, va escriure Georges Castellví a l'editorial del *Cahier de la Rome* n° 23.

Cal dir que aquesta petita vall, d'uns deu quilòmetres de llarg, va ser i continua sent la principal via de comunicació entre la Península Ibèrica i la resta d'Europa. Testimoni de grans moments de la nostra història, la vall de la Roma ha vist, entre altres, el pas de Pompeu, dels visigots, de Felip III l'Atreït, dels exèrcits de la Revolució francesa o dels refugiats republicans a l'exili després de la Retirada.

L'objectiu de l'associació és donar a conèixer i fer reconèixer el patrimoni històric, monumental i natural molt ric de la vall, on es troben aquests elements especialment remarcables:

- Les roderes de la carretera romana més antiga de la Gàl·lia: la Via Domitia. Construïda entre els anys 120 i 117 aC, des del 2010 Monument Històric.
- Les restes del Trofeu de Pompeu, edificat el 71 aC i classificat com a Monument Històric des del 2010.
- Les Fortaleses frontereres del Baix Imperi Romà (Clausurae), també Monument Històric des del 2010.
- L'obra del mestre de Cabestany, amb el fris de l'església de Santa Maria al Voló.
- Els frescos del mestre de Fenollar a l'església de Sant Martí de Fenollar.
- Dòlmens.
- El castell de Bellaguarda.



CELEBRACIÓ D'UNA ASSEMBLEA GENERAL ANUAL



El 1991 es crea l'ASPAVAROM, que publica una revista anual: els "Cahiers de la Roma", amb una distribució més àmplia a partir del 1998. Els "Cahiers de la Roma" proporcionen informacions sobre les activitats de l'associació, però sobretot ofereixen articles de coneixement històric o patrimonial signats per professors, investigadors i especialistes.

L'associació va adquirir una important col·lecció sobre la Batalla del Voló. Les principals peces d'aquesta col·lecció es presenten actualment a la Casa de la Història del Voló. Aquest petit espai museístic, inaugurat el 2014, presenta objectes i quadres explicatius que il·lustren la història local. També s'hi pot veure una còpia d'una espasa cel·tibèrica, feta a petició de l'ASPAVAROM. Aquesta remarkable espasa, trobada durant les excavacions arqueològiques preventives al Voló, és de la segona edat del ferro, al començament del poblament romà.

Activitats de l'ASPAVAROM

L'any està marcat per diferents cites :

- 1 L'assemblea general i la presentació de la nova revista.
- 2 Dues o tres sortides i visites culturals (a Ullastret el 2017, a Sallèles d'Aude i Narbona el 2018, a Girona el 2019).
- 3 Conferències, prospeccions, manteniment de jaciments arqueològics (com el de Panissars), la participació en fòrums...
- 4 El Ral·li del Patrimoni

L'ASPAVAROM manté lligams amb d'altres associacions. Per exemple existeix una assistència mútua per a l'organització d'esdeveniments, així com intercanvis d'informacions i coneixements.

Veniu a l'ASPAVAROM, sereu benvinguts!

LA ROMA - GRAVAT DE SÉBASTIEN DE PONTAULT (1612 - 1674)



El lema de l'associació és:

Mente manuke

(Per l'esperit i per la mà)

Mente: les visites, el Ral·li...

Manuke: el treball de camp, el manteniment de jaciments arqueològics, la senyalització...

ASPAVAROM

Association pour le Patrimoine de la Vallée de la Rome



aspavarom@gmail.com

GALÍCIA

Gentil Puig Moreno

Galícia és actualment una de les tres comunitats autònomes de l'Estat espanyol amb caràcter de nació històrica. És situada a l'extrem nord-oest de la península Ibèrica, l'envolta el principat d'Astúries i Castella-Lleó a l'est, Portugal al sud, l'oceà Atlàntic i el mar Cantàbric a l'oest i al nord. La seva població s'apropa als tres milions d'habitants.

Com Catalunya, Galícia té una llarga història. El seu nom prové dels Gallaeci, nom donat pels autors antics al poble de l'extrem nord-oest peninsular. La Gallaecia va esdevenir una província romana del 137 al 22 aC. La petja més característica deixada pels romans fou la llengua gallega, desenvolupada a partir del llatí vulgar, sobre un substrat lingüístic celta.

Al final de l'imperi Romà i de les grans invasions germàniques, els sueus, provinents del Danubi, van arribar a la península entorn del 400 dC. El reialme sueu durà gairebé dos segles del 409 al 585. El cristianisme s'estenia i al segle IV es crearen els primers bisbats. Durant el segle Vè els vàndals també es van instal·lar a Galícia i després d'una època de conflictes, gallecs, sueus i vàndals formaren un reialme que durà un segle i mig. El 585, el regne de Galícia va ser annexat pel rei visigot Leovigild. Durant els segles següents, els pobles que componen Galícia, s'integren lingüísticament. A partir del 711, els àrabs van acabar amb la dominació dels visigots, però van tenir una feble influència a Galícia, com a la Catalunya Vella.

El reialme de Galícia va ser una entitat política a partir del segle Vè i és considerat com el nucli inicial dels reialmes cristians que naixien al nord de la península, i

que després es van estendre cap al sud, progressant sobre els musulmans amb la reconquesta, fins al segle XIII. Al segle XII però, Galícia s'afebleix amb la separació del seu sud, que va conduir a la creació del reialme de Portugal. Les conquestes del reialme de Castella-Lleó sobre els territoris d'Al Andalus el van enfortir considerablement, mentre que el reialme de Galícia perdia poder. Els reis catòlics van posar fi a la independència política i administrativa del reialme de Galícia, que continuarà malgrat tot existint simbòlicament, fins a la seva total desaparició, el 1833.

La publicació, el 1863, de *Cantares Gallegos* de Rosalía de Castro, serà el punt de partida del posterior Rexistiment gallec. La gran escriptora (1837-1885), va escriure moltes obres en gallec que, en aquella època, era considerat com una llengua parlada i dialectal sense prestigi, erosionada a més per la llengua castellana. Nogensmenys, al final del segle XIX, es publiquen gramàtiques, diccionaris i estudis històrics gallecs, als quals cal afegir la recuperació de la tradició trobadoresca medieval gallega, les *Cantigas*. Manuel Murguía (1833-1923), fundador de la Real Academia Gallega, serà considerat com un dels precursors del nacionalisme gallec amb, més tard, Manuel Castelao (1883-1950). Van glorificar els orígens i les tradicions del regne gallec. Però a l'inici de segle XX, Galícia era un país econòmicament endarrerit marcat per un gran èxode de la seva població que va emigrar, sobretot cap a l'Argentina.

Quan començava el segle XX, mentre a Catalunya existia la Renaixença, a Galícia apareix el Rexistiment de la

"PAZO DE RAXOI", SITUAT A LA PLAÇA DE L'OBRAIDRO DE SANTIAGO DE COMPOSTELA I SEU DE LA PRESIDÈNCIA DEL GOVERN GALLEC



cultura gallega. Cal recordar que el gallego-portuguès (provinent del galaicoportuguès) fou durant l'Edat Mitjana una llengua de prestigi utilitzada pel regne de Galícia. Però durant segles, el castellà emprat per les elits locals, va provocar l'abandó progressiu del gallego en la cultura escrita i va impedir que es tornessin a produir textos literaris en gallego fins al segle XIX. El gallego va quedar relegat a l'ús exclusiu de les classes rurals.

A partir de la segona República, de 1931, el moviment galleguista va obtenir parlamentaris a les Corts de Madrid. El 1931 es redacten uns avantprojectes de l'Estatut d'Autonomia gallego, que es va aprovar l'any 1932 a l'Assemblea de Municipis de Santiago de Compostella. La presa de consciència política del galleguisme remunta a la Primera República Espanyola de l'any 1873. Posteriorment, el federalista Segundo Moreno Barcia (1841-1909) va presentar un projecte de Constitució gallega l'any 1887.

El terme galleguisme s'utilitza a partir de la constitució de la primera Irmandade da Fala (germandat de la llengua) l'any 1916. Les Irmandades eren una organització de la petita burgesia i dels intel·lectuals. Reivindicaven la llengua gallega i un estatut digne. L'economia era globalment rural i la urbanització feble. Els pocs nuclis urbans depenien de les antigues seus episcopals; existien molt poques zones industrialitzades. Es pot destacar l'arsenal del port de Ferrol, o un inici industrial de conserves de peix. La majoria de la població camperola vivia en un món rural arcaic i minifundista, amb contractes de terra, cedits per l'església i la noblesa.

Malauradament, quan Galícia va elaborar el seu Estatut d'Autonomia i el va presentar a les Corts de Madrid el 15 de juliol de 1936, al cap de tres dies, Franco s'alçava contra la

República. El 1936, Galícia, sense teixit industrial ni classe obrera, no va poder resistir contra les forces franquistes. La Guerra Civil hi va durar algunes setmanes; per contra, van durar els afusellaments i represàlies als republicans que no van poder escapar. Els intel·lectuals i homes polítics es van exiliar a l'Amèrica Llatina. A l'inici de 1939, comença per Galícia i tots els pobles de l'Estat espanyol el llarg període de la dictadura franquista: «la longa noite de pedra» com l'anomena el poeta galleguista de Vigo, Celso Emilio Ferreiro.



D'ençà de 1983, la Xunta de Galicia disposa d'un estatut d'autonomia, d'un parlament i d'un govern. De 1983 a 2005, la política lingüística fou "de feble intensitat" per tal com la normalització lingüística era un tema poc rellevant per als dos partits dominants: el Partit Popular (el PP que, amb Fraga Iribarne va governar 15 anys, de 1990 a 2005) o el Partit Socialista. Del 2005 al 2009, un govern de socialistes i nacionalistes d'esquerra (el Bloque Nacionalista Galego (BNG), va afavorir la difusió i promoció del gallego. Però a partir del 2009, el Partit Popular va tornar a governar i a promoure una insòlita i nefasta política de «llibertat lingüística» oposada a una suposada imposició del gallego del govern anterior d'esquerres. Fou la primera vegada que, amb la democràcia, unes mesures que anaven contra el procés de normalització lingüística eren adoptades per un partit al poder.

Sovint he comparat Galícia amb la Bretanya francesa per tal com tenen un mateix fons cèltic. No obstant, la gran diferència és que d'ençà uns 60 anys Bretanya ha tingut un desenvolupament econòmic, social i polític espectacular que Galícia, per les raons que hem senyalat més amunt, no ha pogut tenir. En aquestes condicions, quin serà el futur de Galícia?

RESTES ARQUEOLÒGIQUES CELTES DE CASTRO DE BARONHA (A CORUÑA)



CAP DE FINISTERRA (A CORUÑA) - (FOTOS CEDIDES PER L'OFICINA DE TURISME DE GALÍCIA)



ASSOCIACIÓ AIRE NOU DE BAÓ

Que fa 20 anys i que celebra i fa memòria de la seva llarga història

Joan Vilamala i Terricabres i Ramon Cuéllar - Il·lustracions Jaume Gubianas 2017

www.auques.cat



CERET



SANT JOAN DE PLA DE CORTS



ARLES



ELS BANYS



EL VOLÓ



REINERS



MORELLÀS - LES ILLES



SINDICAT PER A LA PROMOCIÓ DE LES LLENGÜES OCCITANA I CATALANA



1- Per ser fidels a la terra i amb ganes de fer enrenou fa vint anys que vàrem néixer, l'associació Aire Nou.



2- Hem fet i fem tantes coses! Això és un no parar. Hem fet cursos de sardanes, i classes de català.



3- Teatre, un munt de xerrades, concursos de jugar al truc, i tot sovint una ollada. El que no fem és fer el ric.



4- Les cançons de la Martina primer vam apadrinar; vam encoratjar l'artista i amb un cd triomfà.



5- L'any noranta-sis vam prendre una important decisió: fer una colla castellera que fos d'aquí, el Rosselló.



6- Portem un nom que és ben nostre: Castellers del Riberal; un nom així ens esperona i ens empeny a volar alt.



7- El grallers, els Sorollosos, fa anys que marquem el pas i encara el cor se'ns esvera quan l'enxaneta alça el braç.



8- També fem ballar els Diables, amb el so greu dels tabals, i en Hamlet, que quan s'enfada treu foc i fum pels queixals.



9- A París, ves qui ho diria!, ja no fan escarafalls del foc de les nostres festes. Moltes gràcies, «monsieur» Valls.



10- Quin contrast, la pirotècnia! Els de lluny busquen raons i els de prop ens distingeixen amb medalles i guardons.



11- Una altra colla ben nostra és la colla dels Falcons que vestits de blanc s'enfilen molt més amunt dels balcons.



12- O la del gran Trinxeria. Amb ella hem recuperat l'antic Ball d'en Serrallonga que és un ball amb vers parlat.



13- Amb els trabuc fem gatzara com si fóssim bandolers i en diem quatre de fresques tot passejant pels carrers.



14- D'uns anys ençà, amb empenya i mirant sempre endavant, hem apadrinat joiosos altres colles del voltant.



15- L'any 2001 vam empènyer la colla del Vallespir, els Angelets d'avui dia, tan valents com els d'ahir.



16- També hem ajudat a créixer els Pallagos del Conflent, una altra colla ben ferma i plena de bona gent.



17- Amb els Nyerros ara tenen els de Prada un bon estoc de diables, i, per festes, mai no els manca el correfoc.



18- És un goig poder fer pinya amb la gent d'aquest veral que té molt clara una fita: voler ser un país normal.



19- Hem fet un munt de sortides: a València, a Montserrat, a Brussel·les i a les Illes, i per tot el Principat.



20- No cal dir que és aleshores que sentim que som germans i que parlant nostra llengua fem Països Catalans.



21. ¿Qui diu que no som un poble, els del Nord, la gent d'aquí? Sem catalans i això ens basta. Que se'n vagin a parir!



22. Per això quan cal fem pinya contra el racisme o la MAT, i un cop l'any fem la trobada que ens uneix IDENTI'CAT.



23. Ja fa vint anys que fem via i que anem obrint camí procurant «arribar i moldre», com diem la gent d'aquí.



24. Celebrem-ho, fem-ne festa i que sigui PER MOLTS ANYS. Que una entitat com la nostra és el fruit de molts afanyos.